

Caert Thresoor

Cornelis de Hooghe,
kartograaf en
opstandeling

Covens & Mortier: een
uitgevershuis 1685-1866

Het verhaal achter de
Grote Atlas van de
Verenigde-Oostindische
Compagnie

2010-2013

Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie

Inhoud

- 65 Jaap Gestman Geradts
Cornelis de Hooghe (1541-1583), keizerlijke bastaard, kartograaf en opstandeling
- 70 Louis Saalmink
Covens & Mortier: van stadhouder-koning Willem III tot koning Willem III: opmerkingen naar aanleiding van het verschijnen van de handelsuitgave van het proefschrift van Marco van Egmond
- 77 Sjoerd de Meer en Ferjan Ormeling
Het verhaal achter de *Grote Atlas van de Verenigde-Oostindische Compagnie*: een interview met Rob van Diessen
- 88 Kaartencollecties in Nederland
- 90 @ la Carte
- 91 Besprekingen
- 94 Varia Cartographica
- 97 Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Afbeelding omslag:

Overzichtskaart uit de Spieghel der Zeevaart van Lucas Jansz. Waghenaeer.

CAERT-THRESOOR

Een uitgave van de Barent Langenesstichting

Redactie

Dr Henk Deys, Capt. Hans Kok, drs Sjoerd de Meer, dr Elger Heere, prof. dr F.J. Ormeling, drs Martijn Storms, Gijs Boink, Erik Walsmit
Correctie summaries: Francis Herbert (Londen), Hans Kok.

Internet

<http://www.maphist.nl/ct> (inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs).

Secretariaat

E. Heere, Faculteit Geowetenschappen, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, e-mail: redactie-ct@maphist.nl

Barent Langenesstichting

Secr.: J.D.A. Kok, Poelwaai 15, 2162 HA Lisse
ABN Amro te Lisse - rek.nr.: 53.33.43.798

Abonnementen en administratie:

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 25,00; België € 28,00; buitenland € 36,00. Losse nummers € 8,00.
Betaling EU-landen middels bankoverschrijving.
Overige landen d.m.v. Visa of Mastercard.
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB Alphen-aan den Rijn, telefoon 0172-444667, fax 0172-440209, e-mail: info@drukkerij-vis.nl
Postbank 5253901, IBAN: NL02PSTB 0005253901, SWIFT/BIC: PSTBNL21

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag.

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

De redactie dankt
de onderstaande

Vrienden
van
Caert-Thresoor

M. Ostermann, Monnickendam

H. Kok, Lisse

A. de Zeeuw, Zutphen

D. de Pagter, Telluride, USA

P. van der Krogt, Delft

Bubb Kuyper Auctions, Haarlem
www.bubbkuyper.com

Boekhandel de Bengel, Dordrecht
www.debengel.net

Leen Helmink, Amersfoort
www.helmink.com

Iris Antique Globes and Maps and
Restoration-Workshop Paul Peters,
Eerbeek www.irisglobes.nl

Steeff C. Lemmers, Lisse

Restauratie-Atelier Helmond bv

Restauratie en conservering van papier, leer en perkament

- Boeken, in leer en perkament
- Charters en zegels
- Prenten en tekeningen
- Kaarten en affiches
- Massaconservering
- Inbinden van rapporten en tijdschriften

Ondersteuning bij calamiteiten

- Brand- en waterschade
- Schimmelbestrijding
- Uw rechtstreekse partner voor gammastraling

24 uur bereikbaar op: +31 (0)6 - 53 65 00 07

Tijdens kantooruren: +31 (0)492 - 55 39 90

Uw waardevolle documenten gaan bij ons door vakkundige handen.

Panovenweg 40, 5708 HR Helmond (NL)

Tel.: +31 (0)492 - 55 39 90

Fax: +31 (0)492 - 55 24 42

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl
internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

Cornelis de Hooghe (1541-1583), keizerlijke bastaard, kartograaf en opstandeling

Bibliografie

Het weinige dat over Cornelis de Hooghe is geschreven, betreft voornamelijk de periode 1581-1583 toen hij zijn tegenopstand leidde. De eerste contemporaine beschrijving van Cornelis de Hooghe stamt uit 1608, toen velen zich afvroegen of men een bestand met de Spanjaarden moest sluiten. Om te waarschuwen tegen een overhaaste vrede werd het volledige doodsvonnis van Cornelis de Hooghe uit 1583 als anoniem pamflet uitgegeven, in hetzelfde jaar gevolgd door een tweede druk.¹²

Uit de inhoud is op te maken dat De Hooghe een groot eigenbelang bij zijn tegenopstand had. Zou hij slagen, dan zou hij hertog van Gelre worden. Maar ontegenzeggelijk kan men hem hieruit ook tot het pacifistische deel der natie rekenen dat wenste dat er zo snel mogelijk vrede zou worden gesloten om het land weer te laten opbloeien. Zijn laatste woorden waren 'moet ick dan sterven omdat ick des lands welvaeren ghezocht hebbe?'¹³ Zijn omgang met Mennonitische drukkers als Dierk Mullem¹⁴ en Biestkens¹⁵ en met de Waterlandse Mennonitische leider Hans de Ries of de Rijck¹⁶ doen vermoeden dat Cornelis de Hooghe een Mennoniet was en dus het gebruik van wapens afzwerfte.¹⁷ Opvallend is dat De Hooghe slechts papier voor brieven en een boekwerkje kocht van het geld dat hij uit Spanje ontving en dat bestemd was om wapens van te kopen en ruiters in te huren.¹⁸ Zo steunde hij, in navolging van zijn humanistische leermeester Galle en Galle's leermeester, de grote humanist Coornhert, zwaar op de kracht van argumenten.¹⁹

Deze anistisch-doopsgezinde-pacifisti-

sche inslag van De Hooghe is door historici nooit belicht. Zij schilderden De Hooghe voornamelijk af als een verrader van de vaderlandse zaak en als loopjongen van de katholieke Spaanse koning.²⁰ Het tegendeel is waar. Cornelis de Hooghe durfde niet eens met de streng katholieke koning in Madrid te onderhandelen over de opstandige plannen.²¹ Zijn de eerste beschrijvingen door Hooft en Bor van de mislukte opstand nog redelijk objectief te noemen, na verloop van tijd beginnen historici hem, in analogie met Balthazar Gerards, te beschuldigen van een moordcomplot op Prins Willem van Oranje,²² waarvoor geen enkel bewijs voorhanden is. Wederom in tegendeel: zijn eerste kartografische werk heeft De Hooghe zelfs aan prins Willem van Oranje opgedragen en voorafgaand aan zijn vonnis pleit de Prins nog tevergeefs in zijn voordeel.²³ Over het grafische werk van De Hooghe is zo mogelijk nog minder geschreven dan over zijn opstand. Sommige historici menen zelfs dat er in het geheel geen werken van hem bekend zijn.²⁴ Pinchart heeft met kundig speurwerk de betalingsbewijzen voor zijn omvangrijke opdracht voor De Marchi boven water weten te halen,²⁵ maar velen menen dat dit standaardwerk over de vestingbouw dat lang na de dood van de opdrachtgever in het verre Brescia werd uitgegeven niet de platen van De Hooghe bevat maar van een ander.²⁶ Zijn eerstbekende werk, de kaart van Holland en Zeeland, wordt door een gebrekkige signatuur C.D.H lange tijd aan verscheidene andere kaartmakers toegeschreven.²⁷

In het monumentale *Den Haag in den Geuzentijd* besteedt Jakob Smit enige pagina's aan de onfortuinlijk verlopen

Er zullen maar weinig kartografen zijn die zo'n woest leven hebben gehad als Cornelis de Hooghe. Naar eigen zeggen was hij te Den Haag geboren als bastaard van keizer Karel V.¹ Hij kreeg les van de Haarlem/Antwerpse graveur Philips Galle² en werkte korte tijd zelfstandig in Nederland, maar vluchtte omstreeks 1569-1570 om religieuze redenen naar Engeland,³ waar hij aan de *Atlas of the counties of England and Wales* van Christopher Saxton meewerkte.⁴ Hier werd hij al snel internationaal handelaar/smokkelaar,⁵ waardoor hij in weelde kon leven.⁶ In 1573 keerde hij terug naar Nederland om de vrijlatingen van (zijn vermoedelijke neef) Lieven van Weldom te bewerkstelligen. Na een kort verblijf in Engeland (Ipswich)⁷ vestigde hij zich omstreeks 1576 definitief in Rotterdam, waar hij in dat jaar huwde.⁸ Hij kreeg een aantal kinderen die niet met name bekend zijn.⁹ Omstreeks Allerheiligen 1581 ontving hij van een gewezen kamerheer van Karel V harde bewijzen dat hij een keizerlijke bastaard was. Ook kreeg hij het verzoek van Philips II om in Nederland een tegen-opstand te leiden.¹⁰ Dit complot werd ontdekt en na een kort proces werd Cornelis de Hooghe te Den Haag onthoofd.¹¹ Zijn oeuvre is beknopt en omvat naast enkele landkaarten van Nederlandse en Engelse gebiedsdelen, ook gravures van vestingwerken en kalligrafische afbeeldingen.

Ir. J. Gestman Geradts
(1951), oud-docent
navigatie-elektronica,
werkt aan de biografie
van Cornelis de Hooghe.

opstand. Ook Smit doet dat in eerste instantie op de inmiddels bekende minachtende manier:

*De..... feiten geven een treurig beeld van den waanzinnigen hoogmoed van den hoofdpersoon van het proces, op wiens ijdelheid door den vijand beben-dig was gespeculeerd.*²⁸

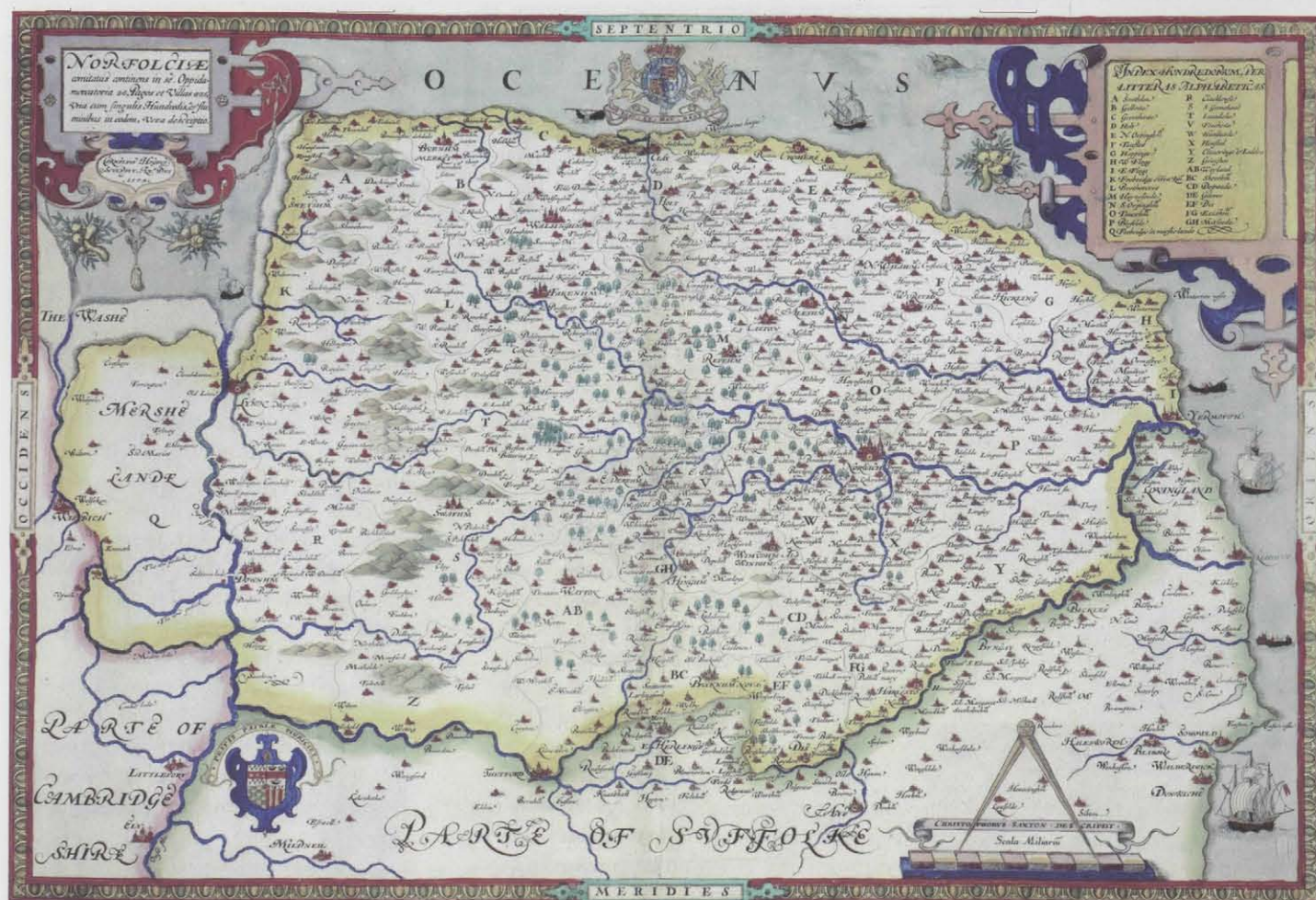
Het onderwerp laat Smit evenwel niet los en in 1936 verschijnt een uitgebreidere en veel genuanceerdere studie over de opstand van Cornelis de Hooghe waarin bijna teder wordt gesproken over 'het tragisch einde van onzen politiseeren-den kunstenaar'.²⁹ Na 1936 wordt het echter weer stil omtrent De Hooghe. Wat betreft het oeuvre van De Hooghe is er geen duidelijk breekpunt in zijn appreciatie aan te wijzen. Het werk dat hij met C.D. Hooghe fe. onomstotelijk zelf had gesigneerd, was altijd al aan hem toegeschreven, maar ook de kaarten waarop slechts C.D.H. staat worden stil-aan eenduidig aan hem geattribueerd.³⁰ Betreffende zijn grote opdracht voor De Marchi hoort men steeds minder dat het werk door anderen zou zijn overge-daan,³¹ een bewering die sowieso nooit vaste bodem had gekend.

Ofschoon Smit het persoonlijke leven van Cornelis de Hooghe in de periode die direct voorafgaat aan de opstand enigszins heeft onderzocht, is deze his-toricus daarin niet al te ver gekomen, wegens het gebrek aan genealogische vaardigheden.³² Dat de meubels van Cornelis de Hooghe na zijn veroordeling bij een zekere Cornelis Jacobs Tromper konden worden opgehaald³³ heeft bij Smit geen bel doen rinkelen om eens naar een huwelijk De Hooghe-Tromper op zoek te gaan. Het was dus tot voor kort volledig onbekend dat De Hooghe in Rotterdam was getrouwd³⁴ en daar kin-deren heeft gekregen.³⁵

Werken van Cornelis de Hooghe

De beperkte productie van Cornelis de Hooghe kan niet alleen verklaard worden doordat hij slechts circa 42 jaar oud is geworden. Belangrijker is dat De Hooghe in Engeland een lucratievere inkomstenbron vond dan het graveren van landkaarten. Nadat in 1572 de stad Veere de kans van de Prins koos³⁶ kon De Hooghe op vrij eenvoudige manier

schatten verdienen. De Prins van Oranje had behoefte aan veel geld.³⁷ De prins bood Veere binnen enkele dagen aan om schippers en reders tegen overval-len van de watergeuzen te beschutten middels het kopen van zogenaamde licentiebrieven, waarvan er binnen zeer korte tijd vele werden verkocht.³⁸ Deze waren bedoeld voor de handel vanuit Veere op neutrale havens in Engeland en Frankrijk. Tevens werden vanaf 1574 convooibrieven voor de handel op Spanje zelf uitgegeven.³⁹ Convooibrieven waren vanzelfsprekend een stuk duurder dan de licentiebrieven. Groot gewin was te bereiken door handelswaren in schijn naar Engeland uit te voeren en deze van-uit Engeland door te sturen naar Spanje. In Londen zag een Nederlands convooi-bureau erop toe dat dit niet gebeurde,⁴⁰ maar in kleinere havens zoals Ipswich was er geen toezichhoudende instantie. Treffen wij Cornelis de Hooghe in 1570 nog in Londen aan,⁴¹ in 1574, na het instellen van licentie- en octrooibrie-ven, woont hij plotseling in dit kleine havenstadje⁴² waar hij schatrijk wordt.⁴³ Daarbij komen de lange en vruchteloze processen over zijn scheepsladingen.⁴⁴

Kaart van Norfolk, in 1574 gegraveerd door Cornelis de Hooghe, uit de *Atlas of the counties of England and Wales* ook wel de 'Elisabeth Atlas' genoemd.

De volledige lijst van zijn werken bestaat uit:

Hollandia quae olim Catthorum sedes fuit etc.

Vrije copie naar Van Deventer van een kaart van Holland, opgedragen aan Prins Willem van Oranje. Get: C.D.H. 1565

Della architectura militare

Door Francesco de Marchi gemaakt in opdracht van Margaretha van Parma. De Hooghe maakte blijkens betalingsbewijzen omstreeks 1566-1567 114 grote en 52 kleine platen van vestingen in de Nederlanden. Hieronimus de Cock maakte nog 4 andere platen.⁵¹ Het boek is pas in 1599 in Brescia verschenen nadat De Marchi al in 1588 was overleden.

La Descrittione di Belgica con le sue frontiere

Een van de vele kaarten in *Descrittione.... di tutti i paesi bassi*, Guicciardini Antwerpen 1567. Get: C.D. Hooghe Fe.

Exercitatio alphabetica, Clemens Perret, 1569, Uitg. Plantijn, 35 blz

De Hooghe stak letters naar ontwerp van Perret, omraming naar ontwerp van Vredeman de Vries⁵² Get: Cornelius de Hooghe Bredanus sculpsit.

Hieruit blijkt dat De Hooghe omstreeks 1569 in Breda woonde. In 1570 bevindt hij zich in Londen.

Stadsplattegrond van Haarlem

Cornelis de Hooghe spreekt in 1574 tijdens een korte verblijf te Haarlem met de Magistraat een prijs af voor een stadsplattegrond. Hierover ontstaat onenigheid.⁵³ Deze plattegrond is onbekend.

Norfolciae comitatus.... 1574⁵⁴

Christophorus Saxtonus, *Descriptio Angliae* 1579, Saxton's *Atlas of the counties of England and Wales*, de zogenaamde *Elisabeth Atlas*. Get: Cornelius Hogius sculpsit.

Het is dus niet gewaagd te veronderstellen dat Cornelis de Hooghe tussen circa 1572 en 1576 zijn geld verdiende aan de smokkel van Veere naar Spanje via Ipswich en dat hij daarnaast maar één kartografisch werk maakte, de kaart van Norfolk voor de eerder genoemde *Atlas of the counties of England and Wales*.⁴⁵ Deze atlas wordt vanwege het gegraveerde frontispiece met daarop het portret van Elisabeth I ook wel *Elisabeth-atlas* genoemd.

In 1574 onderhandelt De Hooghe nog wel over een plattegrond van Haarlem,⁴⁶ vermoedelijk zonder tot overeenstemming te komen.

De meeste werken stammen dientengevolge uit de periode tussen 1565, vermoedelijk het einde van zijn leertijd, en de jaarwisseling 1569-1570 toen zijn leermeester Galle vanuit Haarlem naar Antwerpen vertrok⁴⁷ en De Hooghe in Londen bleek te wonen.⁴⁸ Ook na zijn definitieve terugkeer uit Engeland neemt De Hooghe de burijs niet meer ter hand. Bor stelt dat zijn huwelijk (met

'Hollandia quae olim Catthorum sedes fuit ...', in 1565 gegraveerd door Cornelis de Hooghe.

de gefortuneerde Maritje Cornelisdr Tromper)⁴⁹ hem in staat stelde de riant levenshandel die hij in Engeland gewoon was, nog een tijdje voort te zetten.⁵⁰ Nog weer vijf jaar later raakt De Hooghe verzeild in zijn onzalige complot, dat het hem onmogelijk maakt nog als graveur werkzaam te zijn.

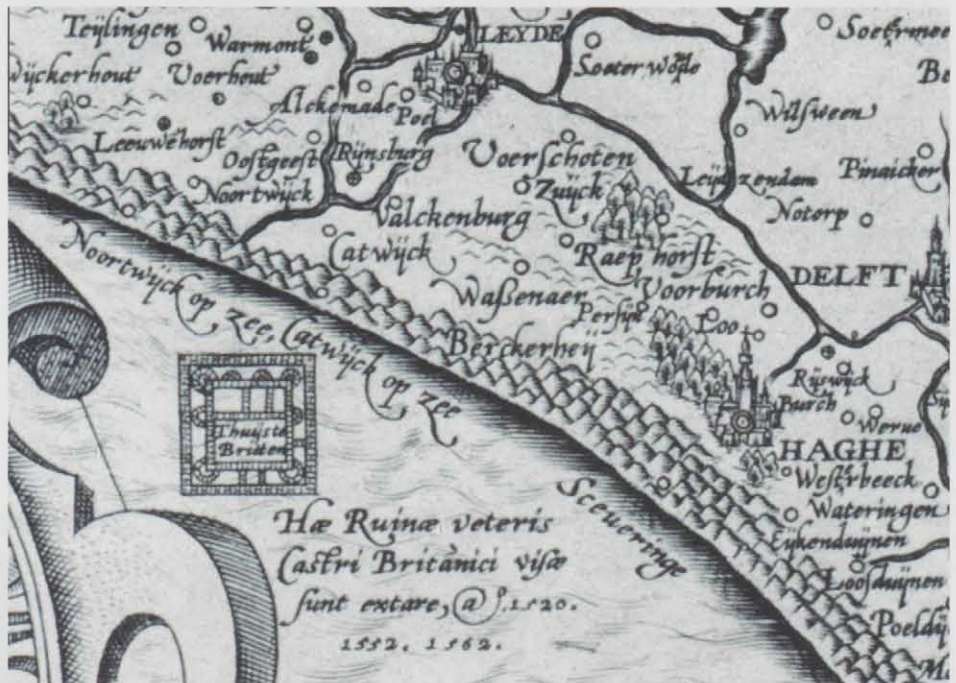
Keizerlijke afkomst

Dat De Hooghe te Den Haag zal zijn geboren⁵⁵ lijkt geen twijfel aangezien velen dit konden onderschrijven toen hij hier werd berecht.⁵⁶ Wil zijn bastaardij-claim geloofwaardig zijn, dan moet hij begin 1541 geboren zijn, aangezien de keizer in juli-augustus 1540 een zeldzaam bezoek aan Den Haag bracht.⁵⁷ Over een andere vader dan de keizer is niets bekend. Over zijn volgens Bor 'in haar jeugd zeer schone' moeder wel. Tijdens zijn proces vluchtte zij met twee dochters naar Brunswijk,⁵⁸ waarmee De Hooghe twee (half)zusters moet hebben gehad. Overige gegevens betreffende De Hooghe zijn slechts te ontleen aan de deelnemers aan zijn complot. Deze zijn te onderscheiden in de al genoemde Mennonitische drukkers maar tevens in een groep zeer invloedrijke personen die voor keizer Karel V hebben gewerkt. Vermeld worden onder andere de families Van Alckemade,⁵⁹ Van der Hooch,⁶⁰ Sasbout,⁶¹ Muys van Holy⁶² en Rataller.⁶³ Het is aannemelijk dat De Hooghe uit deze kringen afkomstig is. Nader onderzoek dat te uitgebreid is om hier te bespreken, doet vermoeden dat De Hooghe een onechte zoon is van één van de dochters van Cornelis van der Hooch en Petronella van Persijn.

Johanna van der Hooch, een dochter uit het huwelijk Van der Hooch/Van Cuyck⁶⁴ was gehuwd met Cornelis van Weldam, de vader van de al genoemde edelman Lieven van Weldam en van Catharina van Weldam.⁶⁵ Catharina had twee bastaardkinderen van de hertog van Brunswijk,⁶⁶ reden waarom Cornelis' moeder uitgerekend naar dit hertogdom vluchtte. Charmante aanwijzingen dat Cornelis de Hooghe inderdaad uit deze familie Van der Hooch afkomstig is, kan men vinden in zijn kopiekaart naar Van Deventer.⁶⁷ De Hooghe heeft uit het origineel nagenoeg alle plaatsnamen overgenomen. In bijvoorbeeld de regio Den Haag, Haarlem, Gouda, Rotterdam stemmen letterlijk alle 62 plaatsnamen overeen,

Genealogische afstamming van Cornelis de Hooghe

Detail van de kaart van Holland met de Brittenburg bij Katwijk.

behalve de volgende toevoegingen van De Hooghe:

- Waddinxveen
 - Persijn
 - Ruïne Castri Britannici
 - Berckerhey
- de laatste drie bij Wassenaar gelegen.

Waddinxveen is een duidelijke omissie van Van Deventer die door De Hooghe is rechtgezet. De overige toevoegingen laten zich evenwel op een geheel andere wijze verklaren. De familie Van der Hooch woonde in Wassenaar op een bescheiden landgoed, dat later *Welgelegen* wordt genoemd⁶⁸ en dat is gelegen naast het meer prestigieuze 'Huys te Persijn', waar Hippolytus van Persijn woonachtig was,⁶⁹ een zwager van Arent van der Hooch,⁷⁰ de (naar we inmiddels aannemen) oom van de graveur. Bovendien was grootvader Cornelis met Petronella van Persijn getrouwd.⁷¹ Cornelis de Hooghe zal door

zijn tweevoudige relatie met de familie Persijn de ridderhofstede Huys te Persijn apart op zijn kaart hebben vermeld ofschoon het geen dorpje of stadje was. De Hooghe was blijkbaar ook bekend met het naastgelegen vlekje Berckerhey, dat in circa 1544⁷² voor het laatst werd vermeld voordat het gehucht door opstuivend duinzand verdween. Ten derde is Cornelis de Hooghe de eerste maar niet de laatste kartograaf geweest die het Romeinse bouwsel Brittenburg buitenproportioneel groot op de kaart heeft gezet. De fundamenten van dit bouwsel lagen niet ver van zijn ouderlijk huis en werden bij grote windsnelheden van hun zandlaag ontdaan.⁷³ Cornelis de Hooghe vermeldt exact alle jaren waarin dit verschijnsel heeft plaatsgevonden en was hiermee dus extreem goed bekend. De opvallende fascinatie voor en kennis van de omgeving van het Huys te Persijn vormt een duidelijke indicatie omtrent de afkomst van De Hooghe.

Mocht Cornelis de Hooghe inderdaad uit de familie Van der Hooch/Persijn stammen, dan heeft dit een belangrijk gevolg. In deze families treft men de meest nabije vazallen van keizer Karel V aan. Hippolytus Persijn heeft vele protestanten in opdracht van Karel V naar de brandstapel gestuurd.⁷⁴ Cornelis van Weldam was Raad van de Keizer⁷⁵ en Arnoud Sasbout was voorzitter van de Geheime Raad van de keizer.⁷⁶ Cornelis de Hooghe bevond zich dus dicht bij Karel V van wie hij beweerde af te stammen.

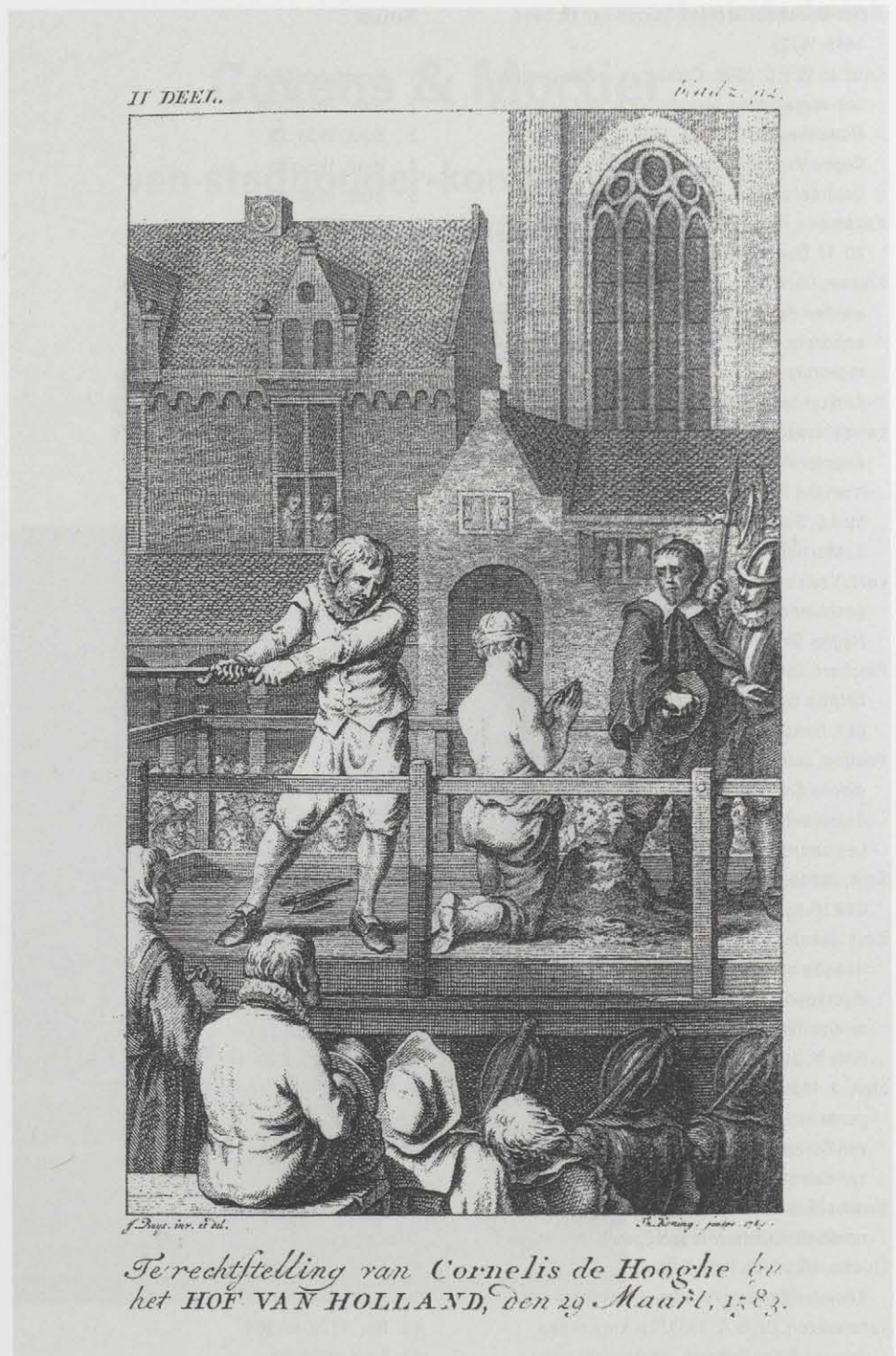
Omdat het gevierendeelde lijk van Cornelis de Hooghe wekenlang bij de vier ingangen van Den Haag aan halve galgen heeft gehangen⁷⁷ en daarna verloren is gegaan zal wel nooit met zekerheid bekend worden of Cornelis de Hooghe inderdaad een keizerlijke bastaard was. Hij heeft zijn afstamming evenwel tot tijdens zijn berechting staande gehouden,⁷⁸ daarmee ongetwijfeld zijn doods-vonniss bezegelend, want de toenmalige overheid kon op dat moment zeker geen halfbroer van de gehate koning Philips II gebruiken.

Samenvatting

Cornelis de Hooghe was als buitenechtelijke zoon van keizer Karel V zonder enige twijfel één van de meest intrigerende kartografen van de Lage Landen. Door zijn honger naar persoonlijke rijkdom en aanzien en zijn wens om deel te nemen aan de grote politiek waagde hij zich in zeer gevaarlijke situaties, zoals in de financieel risicovolle smokkelvaart maar bovenal in het politieke wespennest van de nog jonge Opstand van de Lage Landen. Het zijn voornamelijk deze beide activiteiten geweest, met als dramatisch dieptepunt zijn executie op circa 42-jarige leeftijd, die De Hooghe hebben belet om tot een uitgebreid oeuvre te komen. De weinige kartografische werken die hij heeft nagelaten tonen ons evenwel een vaardig graveur die zijn nauwkeurige kaarten rijkelijk stoffeerde.

Literatuur

- A.J. van der Aa. 1852. *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*. Haarlem: J.J. van Brederode.
- Bor. 1679. *Oorsprong, begin en vervolg der Nederlandsche Oorlog, Oorsprong der Nederlandsche Beroerten* Boek XVIII.

Onthoofding van Cornelis de Hooghe op 29 maart 1583. Gravure door Th. Koning uit 1783.

- Braake, Serge ter. 2007. *Met Recht en Rekenschap*. Hilversum: Verloren.
- Deventer, Jacob van. 1558. *Hollandiae Batavorum veteris insulae et locorum adiacentium exacta descriptio*. 2e druk.
- Enthoven, Victor. z.d. *From Sea Beggars to Admiralty*. Royal Netherlands Naval College.
- Eschauzier, G. 1909. Het geslacht van der Hooch. *Genealogische en Heraldische Bladen*, 4. 490-523.
- Gestman Geradts, Jaap. 2009. Brittenburg. *Schuttevaer*, 6 juni 2009, nummer 23. 9.
- Hein, R.D. 1966. *Dictionary of Military and*

- Naval Quotations*. Annapolis.
- Hind, Arthur M. 1952. *Engraving in England in the sixteenth and seventeenth centuries, a descriptive*. Catalogue with Introductions. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooft, P.C. 1642. *Nederlandsche Historiën*, editie W. Gs. Hellinga en P. Tuynman, Twintigste Boek.
- Kalmeijer, C.A. 1978. Het huis te Persijn. *Jaarboekje Die Haghe*.
- Kessel, P.W.C. van. 1544. *Kohier van de 10e penning op onroerend goed van Katwijk en Valkenburg, 1544* (zich bevindend in

het Nationaal Archief, Staten van Holland 1445-1572).

Knuttel, W.P.C. 1608. *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Dl. I, 1486-1620 no. 1488-1489*, Copye Vande Belijdenisse ende Sententie Capitael van Cornelis de Hooghe.

Kossmann, F. 1931. Dierck Mullem. *Het Boek*, jrg 20, 17. Den Haag.

Kramm, Christiaan. 1857-1864. *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onzen tijd*. Amsterdam: Gebroeders Diederichs.

Larrey, Isaac de. 1728-1730. *Geschiedenis van Engelandt, Schotland en Ierlandt*. : 5 parts Tr. from the French into Dutch, enl. and adapt. by J.L. Schuer. Amsterdam: J. Covens and C. Mortier.

Leer, Kees van en Cees van der Velde. 2006. *De geschiedenis van De Hoogwerf. Jaarboek Die Haghe*. Den Haag.

Pinchart. 1860. *Archives des Arts, Sciences et Lettres*. Documents inedits. Première Série, Dl 1. Gand.

Postma, Johan Sjouke. 1959. *Das niederländische Erbe der preussisch-russländischen Mennoniten in Europa, Asien und Amerika*. Leeuwarden.

Smit, Jakob. 1922. *Den Haag in den Geuzentijd*. Den Haag: Vereeniging 'Die Haghe'.

Smit, Jakob. 1936. De aanslag van Cornelis de Hooghe op de veiligheid van den Staat 1583. *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, verzameld en uitgegeven door N. Japikse.

Smit, J. 1936/37. Dierck Mullem en zijn gevangenschap als medeplichtige aan den aanslag van Cornelis de Hooghe tegen de veiligheid van den staat. 1583. *Het Boek*, Vol 24. 101-108.

Swalve, E.B. 1846. *De daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje*. Amsterdam.

Thieme, Ulrich en Felix Becker. 1907-1950. *Künstler-Lexicon* Vol 17, pag 457 ev.

Vermaseren, Dr. B.A. 1957. De Antwerpse graveur Filips Galle en zijn kroniekje over de opstand (1579). *De Gulden Passer*, vol 35, 139-147.

Woltjer, J.J. 1994. *Tussen vrijheidsstrijd en burgeroorlog, over de Nederlandse Opstand 1555-1580*. Amsterdam: Balans.

Noten

- 1 Knuttel, 1608, 1
- 2 Smit, 1922, 330
- 3 Smit, 1938, 78
- 4 Hind, 1952, 96
- 5 Smit, 1936, 80
- 6 Bor, 1679, 364
- 7 Smit, 1936, 80
- 8 DTB Rott, 06-04-1576
- 9 akte kinderen
- 10 Knuttel, 1608
- 11 Kramm, 1857, 735
- 12 Knuttel, 1608
- 13 Smit, 1936, 100
- 14 Hooft, 1642, 868
- 15 Kossman, 1931, 29
- 16 Smit, 1936, 82
- 17 Postma, 1959, 11
- 18 Bor, 1679, 364
- 19 Vermaseren, 1957, 139
- 20 Larrey, 1728, 354
- 21 Hooft, 1642, 868
- 22 Aa, van der, 1852, in voce
- 23 Resol. Holl 22 Maart 1583. 71.
- 24 Kramm, 1857, 735
- 25 Pinchart, 1860, 141
- 26 Thieme, 1907, 458
- 27 Thieme, 1907, 457
- 28 Smit, 1922, 332
- 29 Smit, 1936, 106
- 30 Thieme, 1907, 457
- 31 Hind, 1952, 96
- 32 Smit, 1936, 77
- 33 Smit, 1922, 334
- 34 DTB Rott, 06-04-1576
- 35 Not. Arch. Rott, 05/05/1597
- 36 Swalve, 1846.
- 37 Heintz, 1966, 115.
- 38 ZA, Arch Veere no.1387, f.15.
- 39 Enthoven, 9
- 40 Enthoven, 9
- 41 Smit, 1936, 78
- 42 Smit, 1936, 79
- 43 Bor, 1679, fol 364
- 44 Smit, 1936, 80
- 45 Hind, 1952, 96
- 46 Smit, 1936, 79
- 47 Hollstein, 2001, p. xxxviii
- 48 Smit, 1936, 78
- 49 DTB Rott, 06-04-1576

- 50 Bor, 1679, 364
- 51 Pinchart, 1860, 141
- 52 Thieme, 1907, 457
- 53 Smit, 1936, 79
- 54 Hind, 1952, 96
- 55 Knuttel, 1608, 1
- 56 Hooft, 1642, 868
- 57 Meteren, 1647, fol. 205v
- 58 Bor, 1679, 364
- 59 7 Sept. 1583 (Hof 4593).
- 60 Smit, 1936, 77
- 61 Smit, 1936, 88
- 62 Bor, 1679, 364
- 63 Hooft, 1642, 868
- 64 Eschauzier, 1909, 492
- 65 Ter Braake, 2007, 414
- 66 Ter Braake, 2007, 414
- 67 Deventer, 1558
- 68 Leer, 2006, 156
- 69 Kalmeijer, 1978, 143
- 70 Ter Braake, 2007, 388
- 71 Eschauzier, 1909, 491
- 72 Kessel, 1544, fol 11v
- 73 Gestman Geradts, 2009, 9
- 74 Woltjer, 1994, 19
- 75 Ter Braake, 2007, 414
- 76 Ter Braake, 2007, 405
- 77 Hooft, 1642, 868
- 78 Pinchart, 1860, 142

Summary

Cornelis de Hooghe (1541-1583), imperial bastard, cartographer and rebel/ Jaap Gestman Geradts

Cornelis de Hooghe (1541-1583), engraver, claimed to be a bastard son of emperor Charles V. He was Philip Galle's pupil. He copied Van Deventer's map of Holland and Zeeland (1565) and illustrated De Marchi's work on fortifications in The Netherlands. In England, he engraved the Norfolk map for the Elisabeth Atlas (1574). He was beheaded in The Hague after his conspiracy in favour of the Spanish King had been discovered.

In de klucht *Jan Poulard, of de bedrogen lijs* (1820) wordt Mietje ten tonele gevoerd, die door haar 'mizerabele lezen' het huishouden verwaarloost:

*zij leest eeuwig en altijd in
fabels, in reisbeschrijvingen,
van Amerika, van Zimmermannne,
van de Berrebiesjes en zoo al;
wat hebben wij met andere
landen van nooden*

Als Mietje inderdaad serieus geïnteresseerd was, had zij allicht ook een paar kaarten of een atlas om zich beter te kunnen oriënteren. Een gerenommeerde firma die zich bezig hield met kartografisch materiaal was Covens & Mortier, die van het eind van de zeventiende tot in het derde kwart van de negentiende eeuw werkzaam is geweest. Marco van Egmond heeft zijn proefschrift uit 2005 gewijd aan *Covens & Mortier, productie, organisatie en ontwikkeling van een commercieel-kartografisch uitgevershuis in Amsterdam (1685-1866)*. Daarvan is in 2009 een Engelse vertaling verschenen, *Covens & Mortier, a map publishing house in Amsterdam, 1685-1866*, die behalve met veel illustraties is uitgebreid met een uitvoerige kartobibliografie.

Inleiding

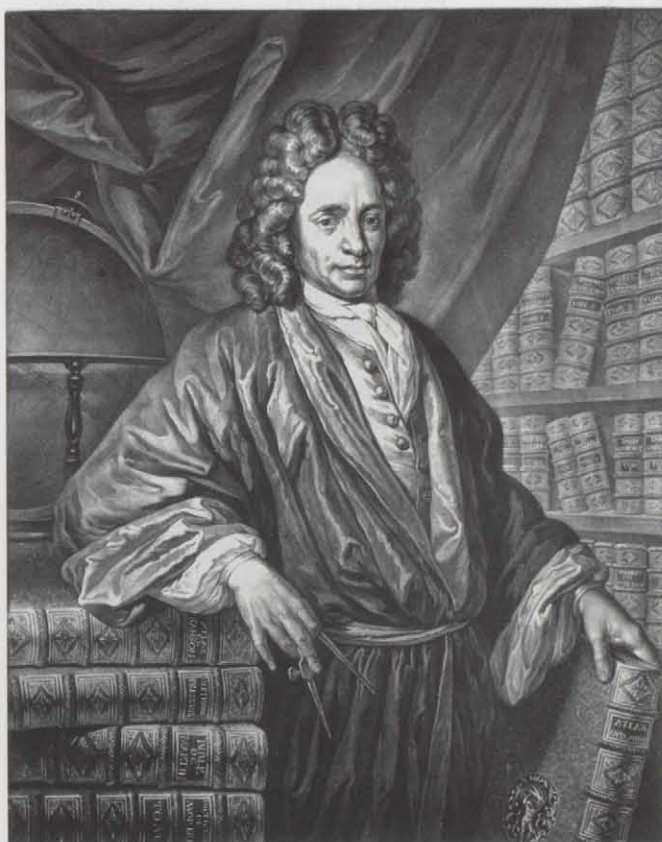
Het betreft hier de eerste studie die geheel is gewijd aan het uitgevershuis Covens & Mortier, waarin zoveel mogelijk relevante gegevens zijn vermeld.

L.G. Saalmink (1946) is oud-medewerker van de Kaartenzaal van de UB Amsterdam en heeft vooral op boekhistorisch terrein gepubliceerd.

Covens & Mortier: van stadhouder-koning Willem III tot koning Willem III:

opmerkingen naar aanleiding van het
verschijnen van de handelsuitgave
van het proefschrift van Marco van Egmond

Portret van Pieter Mortier
(1661-1711) door James
McArdell. (illustratie uit
besproken boek).

Vandaar dat op een CD-rom ook nog 29 bijlagen zijn bijeengebracht. Het gaat hier niet uitsluitend om historisch-kartografisch onderzoek, maar met behulp van een aangepaste versie van het door boekhistorici gebruikte communicatiemodel van Robert Darnton (p. 29-32) behandelt Van Egmond grondig en zorgvuldig verschillende aspecten van de firma, zoals de openvolgende firmanten in het bedrijf, de selectie, verwerving, productie, voorraad, uitvoering, versiering, prijs, distributie, gebruik, kwaliteit en waardering van kaarten, atlassen en boeken, alsook de positie door de jaren heen van de handelszaak in nationaal

en internationaal verband. Ik zal op een paar punten wat nader ingaan, na een opmerking over de vertaling: die is soms slordig en/of niet goed gecorrigeerd. Waar in de Nederlandse tekst (p. 54) staat 'Net als een eeuw eerder' staat in de Engelse tekst (p. 44) 'As had happened a year earlier'. Andere voorbeelden zijn 'opvolgers' (p. 220) naast 'predecessors' (p. 203), 'Bij de invoer in Spanje en Zwitserland' (p. 270) naast 'At the beginning of production in Spain and Switzerland' (p. 251), 'Vooral bij nieuwskaarten' (p. 273) naast 'Above all with regard to new maps' (p. 254).

De firma

Ondanks het ontbreken van een bedrijfsarchief heeft Van Egmond veel gegevens over de firma boven tafel gehaald. Toch blijven er nog vragen over. Er zijn kennelijk weinig personalia bekend over Amelia 's-Gravesande, de echtgenote van Pieter Mortier, die in 1685 de uitgeverij heeft opgericht en in het eerste decennium van de achttiende eeuw al zo ver was dat hij huizen kon kopen en laten verbouwen. Had hij zoveel geld verdiend met de verkoop van kaarten, atlassen en boeken, had hij winstgevend gespeculeerd of had zijn vrouw (op enig moment) kapitaal ingebracht? En was zij familie van de op p. 44 genoemde natuurkundige Willem Jacob 's-Gravesande? Daarentegen lijkt de lijst van inwonende dienstboden vanaf 1851 (p. 93, noot 218) juist een beetje te veel van het goede.

Boeken

Hoewel het proefschrift vooral de productie van en handel in kartografische producten betreft, is toch ook de productie van en handel in boeken voor de bedrijfsvoering relevant. Pieter Mortier debiteerde ook liedboeken op muziek, zoals de *Hollandsche minne- en drinklieden* die hij met verve probeerde te slijten (zie ook p. 251) want de muziekboeken die bij hem werden verkocht, waren 'twee derde beeter koop, als die by andere verkoft zyn geweest, en dan veel Correcter, beeter Druk, en Papier'. Pieter Mortier gaf soms ook boeken uit met een fictief adres. 'Once the name of the firm had become established, no more fictitious imprints were used' (p. 251). Ik betwijfel of het gebruik van fictieve adressen iets met Mortiers naamsbekendheid te maken had. In verband met buitenlandse connecties schrijft Van Egmond: 'An agreement was rather often established with foreign publishers, as well (p. 212-213).' Het gaat hier om Arkstee en Merkus die weliswaar in Leipzig waren gevestigd, maar 'Amsterdamse halfbroers' waren (Rietje van Vliet, *Elie Luzac* (2005), p. 186). Op p. 313 wordt gesuggereerd dat Cornelis Covens in 1797 nóg een winkel wilde openen, maar in het soort advertentie dat daarbij wordt geciteerd, fungeert de boekverkoper alleen als brievenbus. In de nadagen van het handelshuis gaven Mortier Covens en Zn. volgens het

Jaarboekje voor den boekhandel van 1839 en 1842-43 op geografisch commissiegoed te willen ontvangen en fungeerde de winkel ook als 'antiquariaat' voor kaarten (p. 264). Maar daarnaast waren het theologische *Vraagboekje tot onderwijzing in de christelijke leer* en het *Verkort vraagboekje ...* van Lucas Egeling bestsellers die vrijwel ieder jaar werden herdrukt en een constante inkomstenbron vormden.

De positie van een bepaalde uitgever kan pas nauwkeurig bepaald worden na de voltooiing van de *Short-Title Catalogue Netherlands* 'in the near future' (p. 174, noot 432). De *STCN* (tot en met 1800, beschreef geen plano's en dus geen losse kaarten) is echter inmiddels 'voltooid verklaard', waarbij ernaar is gestreefd dat 90 % van de bewaard gebleven monografieën, tijdschriften en pamfletten beschreven zou zijn' (*Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 16 (2009), p. 28-31, p. 48-49). Er zijn echter nogal wat bibliotheken (het Scheepvaartmuseum Amsterdam, het Maritiem Museum Rotterdam) waarvan de collectie in de *STCN* niet (of niet volledig) is beschreven en het is dus zeker dat er titels zijn die wel zijn overgeleverd maar niet in de *STCN* worden gevonden en dat van veelvuldig herdrukte boeken niet alle drukken zijn gesignaleerd, om nog niet te spreken van exemplaren van drukken die niet alleen in de bezochte bibliotheken maar ook elders aanwezig zijn. Zo heb ik de *Atlas portatif et nouveau du voyageur ...* (Amsterdam, Pierre Mortier), die zich in de British Library bevindt (K. 118.a.8, zie kartobibliografie nr. 25) niet in de *STCN* kunnen vinden.

Kaarten

De meeste aandacht wijdt Van Egmond uiteraard aan de kartografische producten. Daarbij wijst hij op het twintigste-eeuwse oordeel dat de firma zich niet altijd even druk maakte om de inhoudelijke en uiterlijke kwaliteit van deze producten. Maar dat oordeel is toch misschien te hard. Veel kaarten van Covens & Mortier zijn gekopieerd naar Frans voorbeeld en ter illustratie hiervan zijn afbeeldingen toegevoegd van kaarten van Noord-Holland (p. 196) door Covens & Mortier en Jaillot. Echt typerend voor een kopie is dit voorbeeld niet, want het kaartbeeld bij Covens & Mortier is gewijzigd (zie de positie van Wieringen en Marken) met behulp van een kaart

Portret van Johannes Covens Jr. (illustratie uit besproken boek).

van Nicolaas Visscher II. Met het oog op een nieuw uit te brengen kaart vroeg Johannes Covens daarna in 1791 om deskundig advies over veranderingen in Noord-Holland. Hij voegde er drie (oudere) kaarten bij met het verzoek 'op de geene die uw het beste daartoe geschikt voorkwam, die veranderingen en verbeteringen aanteteekenen' (p. 199). Deze kaart van Noord-Holland (kartobibliografie nr. 62) is, zonder dat over en weer van de tekst naar de kartobibliografie wordt verwezen, ook met de kaart van Zuid-Holland (nr. 59) gemontereerd tot één blad (nr. 63) en uitvoerig beschreven door Blonk (*Hollandia Comitatus* (2000), nr. 98). Hier zou nader inzicht in de werkwijze kunnen worden verkregen door te onderzoeken welke veranderingen kennelijk op grond van nieuwe informatie zijn aangebracht, welke kaart voor die verbeteringen als basis werd gebruikt en in hoeverre het bovengenoemde twintigste-eeuwse ongunstige oordeel (p. 199) terecht is. Covens & Mortier hebben ook atlassen op de markt gebracht naar het model van het *Kort begrip der oude en nieuwe geographij* door Johann Hübner. In de tweede druk daarvan (Amsterdam, Nicolaas ten Hoorn, 1711, p. 700) wordt gesproken over Caap Hoorn, door Jacob le Maire in 1616 ontdekt, met de toevoeging: 'Die wat te oude landkaarten heeft, zal weinig van deze landschappen, daar op vinden.' Hier wordt dus een duidelijk criterium voor de beoordeling van een kaart gegeven: al of niet verouderd. Van Egmond haalt zelf een uitspraak aan van Herman Moll (p. 282) die klaagt over een kaart van Spanje en Portugal: 'To this they add Imaginary Sands & Depth of Water, than which nothing can be of more dangerous consequence if ever it

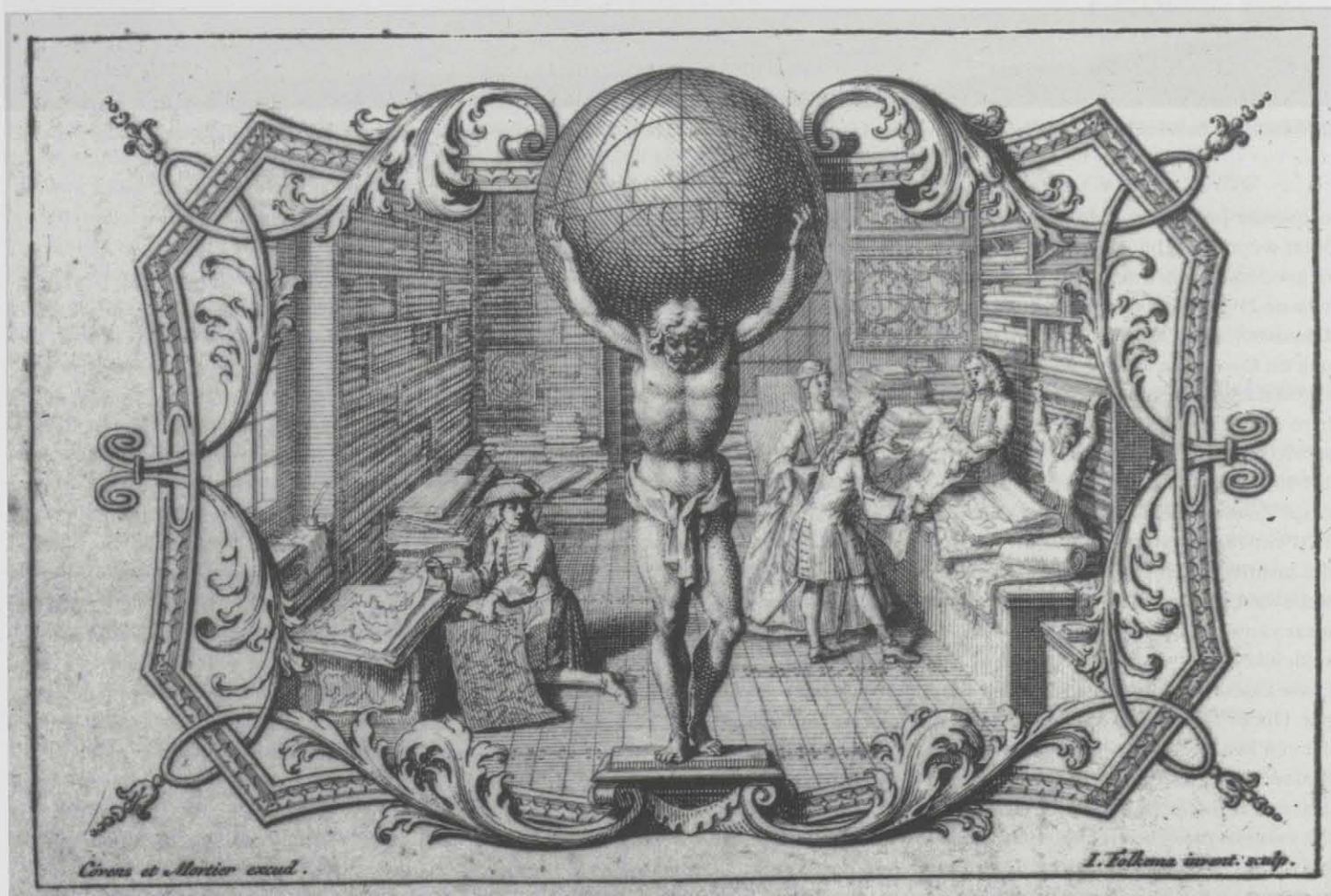
should be used at Sea'. Dergelijke gegevens zouden weliswaar correct moeten zijn, maar een zeeman ging natuurlijk niet de zee op met een landkaart van het Iberisch schiereiland. Een eigentijdse appreciatie is ook af te leiden uit 'het register der kaarten van de meeste dienst' uit Hübners *Kort begrip*, welke registers uit de drukken van 1736 en 1758 zijn opgenomen in de bijlagen XIV en XV op CD-rom. Beide drukken zijn verschenen bij J. van Poolsum in Utrecht en bij Covens & Mortier. Er zijn echter (zie p. 136, 273-274) ook edities verschenen in 1707, 1711 en 1722 bij Nicolaas ten Hoorn in Amsterdam en in 1729 te Amsterdam bij de Wetsteins en Smith en te Utrecht bij Van Poolsum. In deze laatste editie zijn ook kaarten opgenomen van (de eerder ontbrekende) Reinier en Josua Ottens. Dit valt misschien buiten het bestek van Van Egmonds boek maar een zorgvuldige analyse van de lijsten in de opeenvolgende edities zou – mogelijk – een patroon in de vermeerderingen en voorkeuren kunnen opleveren. In elk geval is in 1758 een kaart van de aan het begin genoemde 'Berbiejes' toegevoegd (Berbice, in 2 bladen, bij Hendrik

de Leth). Overigens lijkt het belang van de firma globaal meer in het behoudende en traditiegetrouwe dan in het innoverende karakter ervan te liggen. Een waar nodig verbeterde kaart werd misschien belangrijker geacht dan een vernieuwende kaart.

Distributie

Het in de eerste alinea genoemde meerdelige werk van E.A.W. von Zimmermann, *De aarde en haar bewoners*, kostte minstens f 2,60 per deel, een aanzienlijk bedrag voor die tijd, dat mede bepaalde wat de beoogde categorie gebruikers was. En de gebruikers maakten uit hoe lang een bepaald product gevraagd werd. Op p. 253-255 spreekt Van Egmond over de 'Product-lifecycle for maps', echter zonder verwijzing naar economisch-historische literatuur. José de Kruif heeft in haar *Liefhebbers en gewoontelezers, leescultuur in Den Haag in de achttiende eeuw* (1999, p. 135-144) de 'levensgeschiedenis van producten' behandeld. Van Egmond meent dat de verkoopcurve

(via introductie naar groei, rijpheid, verzadiging en verval) van de kaarten vlakker en langer is dan bij hedendaagse consumptiegoederen en hij heeft het hier dus over individuele producten, terwijl we naar analogie van De Kruif in het kader van de hele kaartproductie door de eeuwen heen ook zouden kunnen zeggen dat Covens & Mortier met de introductie van de kaarten van Sanson in Nederland een productdifferentiatie in de rijpheidsfase bewerkstelligden. Van Egmond spreekt in dit verband over 'reasonably stable prices', alleen de atlasen van Covens & Mortier die hij hier noemt, waren de duurste die er toen te koop waren (de *Atlas* van Sanson kostte f 300,- en de *Neptune François* f 125,- volgens het *Naamregister* van Abkoude-Arrenberg (1788)). De Kruif heeft onderzoek gedaan naar boedelinventarissen in Den Haag, waaruit blijkt (p. 224) dat 'in totaal in 4,5 procent van de inventarissen een of andere atlas te vinden [was], wat relatief veel is gezien de gemiddelde prijs van deze boeken', een uitspraak waarnaar ook Van Egmond verwijst (p. 296, noot 99), die zegt dat atlassen in de achttiende eeuw gaandeweg als 'a standard

Interieur van de winkel van Covens en Mortier door Jacob Folkema, ca. 1730. (illustratie uit besproken boek).

Drie delen van de *Atlas Nouveau* en twee delen van de *Neptune François*, de grootste atlassen ooit in Nederland gepubliceerd. (illustratie uit besproken boek).

consumer product' werden beschouwd. Maar we moeten bij standaard-consumptiegoederen eerder denken aan de *Atlas van de IV gedeelten der Weereld in 1 kaarten*, volgens Abkoude-Arrenberg ook bij Covens en Mortier te koop voor f 4,00 dan aan de bovengenoemde kostbare werken. Han Brouwer (*Lezen en schrijven in de provincie* (1995), p. 184, 191-193) heeft de klantenboeken van enige Zwolse boekverkopers uit de jaren 1777 tot 1849 bestudeerd en gevonden dat historische en geografische lectuur weliswaar relatief veel werd aangeschaft, maar vanwege de prijs vooral door de stedelijke elite.

Losse kaarten waren aanzienlijk goedkoper. Op p. 252 rekent Van Egmond uit dat een losse gekleurde kaart bij Covens & Mortier ongeveer zes stuiver kostte, daaraan toevoegend dat de 'prices that the various mapsellers charged for their atlas maps, incidentally, varied quite a bit in those days.' Uit zijn voorbeelden blijkt echter dat Ottens, Steven van Esveld en

Leonard Schenk ook zes stuiver rekenden. Maar het is nog een hele stap naar Van Egmonds suggestie: 'Probably the street peddlers also sold the articles of Covens & Mortier' en: 'Although at the time of Covens & Mortier the lower classes only rarely used maps, it was above all the travelling salesmen who brought about an increasing democratization of map sales' (p. 257). Hier wordt verwezen naar een schilderij (afgebeeld in *Schilders Monumenta cartographica neerlandica* 6, p. 40), waar in een kleermakerswerkplaats een gescheurde kaart van Amerika zonder lijst aan de muur is gespijkerd. Een kaart kan op den duur overal verzeild raken, en op een kinderprent staat een marskramer met het onderschrift: 'Heb Prenten en Landkaarten te koop, Het zy by het stuk of met den hoop' (*Geschiedenis in beeld* (2000), p. 55), maar marskramers kochten hun waar niet bij Covens & Mortier wier kaarten nu eenmaal geen centsprenten waren.

Voorraad

Uitgevers bouwden in de loop der jaren een grote voorraad op, zeker als een firma lang bestond of zelf op fondsveilingen, gehouden voor boekverkopers onderling, fondsartikelen van andere uitgevers opkocht. Zo had de belangrijke Amsterdamse uitgever Johannes Allart het in 1808 over zijn boeken die 'op vijf groote Pakzolders buiten mijn huis' lagen (*Spektator* 9 (1979-1980), p. 20). Fondsveilingen zouden ook kunnen dienen om voorraad kwijt te raken, maar mochten alleen worden gehouden als een firma was opgehouden te bestaan door overlijden, bedrijfsbeëindiging of faillissement of als de firma onder een andere naam werd voortgezet. In 1769 werd het in een *Ordonnantie voor het boek- en kunstverkoopers ... gilde deser stede Amstelredamme*, verschenen bij de stadsdrukker Pieter (III) Mortier, aan gildeleden toegestaan daarnaast eenmaal per jaar hun ongebonden boeken

te veilen. Van Egmond heeft deze regels vermeld op p. 270-271, maar hij maakt niet duidelijk om welke reden een veiling uit 1741 (die ook door Van Eeghen wordt vermeld (*De Amsterdamse boekhandel*, dl. 3, p. 251) gehouden kon worden.

Omdat de firma werd voortgezet door Cornelis Johannes Covens werd in 1828 een veiling gehouden van het fonds van Cornelis Covens (zie p. 89-90). Van de gedrukte catalogus hiervan is alleen het tweede deel overgeleverd, waarin de boeken en de koperen platen zijn opgenomen, maar in bijlage XIII op CD-rom staan alleen de koperplaten. In het eerste deel waren waarschijnlijk de atlanten en de afzonderlijke kaarten opgenomen. Bij de eerste titel van de boeken kan met gebruikmaking van gegevens uit de kartobibliografie nr. 116-117 worden vermeld dat het ging het om de *Korte aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden* (door Cornelis Perk), waarvan in 1816 bij Mortier Covens en Zoon en J. ten Brink, G.Z. te Amsterdam twee drukken verschenen en die een voortzetting waren van soortgelijke beschrijvingen der *Bataafsche Republiek* en van het *Koninkrijk Holland*. Hierbij behoorde 'eene genummerde kaart', een blinde kaart zonder geografische namen maar met cijfers en letters, die in het boekje zelf werden verklaard. Deze kaart is met dezelfde Nederlandstalige titel 'Nieuwe kaart van het Koninkrijk der Nederlanden' ook opgenomen in de Franstalige editie van het boekje, de *Description géographique & succincte du Royaume des Pays Bas*, in 1816 bij dezelfde uitgevers gepubliceerd. Daarnaast zag deze kaart ook het licht met geografische namen. Van de *Korte aardrijkskundige beschrijving* waren bij de fondsveiling nog 661 exemplaren aanwezig, vermoedelijk van de tweede druk, die dus op zijn minst een oplage van 1000 exemplaren zal hebben gehad, en dat zal dan met de eerste druk ook het geval zijn geweest. Van de Franse editie was nog één exemplaar voorradig (ter waarborging van het kopijrecht) en omdat daarvoor minder belangstelling verwacht mocht worden, kan die een oplage van 500 exemplaren hebben gehad. De bijbehorende blinde kaart moet volgens deze redenering dan een oplage van 2.500 exemplaren hebben gehad. Uit de *Alphabetische naamlijst van fonds-artikelen ... waarvan het regt van eigendom aan anderen*

is overgegaan uit 1839 blijkt dat de nieuwe fondseigenaren van de *Korte aardrijkskundige beschrijving* en van de *Description géographique & succincte* Ten Brink en De Vries waren. Dat boeken (en kaarten) zeer lang leverbaar bleven, blijkt uit de fondsveilingcatalogus die vermeldt dat er nog 150 exemplaren van Hübners bovengenoemde *Kort begrip* (uit 1758) voorradig waren, waarvan Noman en Zoon in Zaltbommel de nieuwe eigenaren werden.

Kartobibliografie

In de kartobibliografie in de Engelse editie zijn niet alle kaarten van Covens & Mortier beschreven, maar alleen de originele kaarten en de ontleende kaarten voorzover die een nieuw kaartbeeld opleverden. Niet opgenomen zijn 'most of the maps copied from Sanson, Jaillot, and Delisle that, for the Dutch regions, have some topographical alterations not affecting the overall picture' (p. 322). De kartobibliografie bestaat uit 168 nummers, waarvan nr. 121 en 154 alleen in een privé-collectie zijn te vinden. Dat ook hieraan met groot doorzettingsvermogen en nauwgezetheid is gewerkt, blijkt wel uit het huzarenstukje dat van een plattegrond van Amsterdam (nr. 78) 29 varianten in 14 staten zijn gesignaleerd. Bij kaart 39 (Bourtange) staat in de titel het jaar 1742, bij kaart 40 (Middelburg) staat in de titel het jaar 1739, terwijl beide kaarten zijn gedateerd op [1743]. De kaart van Bourtange wordt genoemd in een niet vermelde advertentie uit 1743 (Van der Krogt, *Advertenties voor kaarten*, nr. 875), maar de reden voor de datering van de kaart van Middelburg is mij niet duidelijk. Onder nr. 90 is opgenomen de kaart van Oost-Friesland, door kapitein W. Camp, waarvan de tweede staat mede te koop was bij Mortier Covens en Zoon, maar deze staat kan niet in 1804 worden gedateerd, omdat in de titel is toegevoegd: 'des Konigreichs Holland', dus onder koning Lodewijk Napoleon (1806-1810).

Ten slotte

Vóór het onderzoek van Marco van Egmond waren we voor Covens & Mortier aangewezen op gegevens bij Van Eeghen, Koeman en Pastourau. Van Egmond heeft vele aspecten van de kaartproductie en -commercie

behandeld en een samenhangend beeld geschetst dat uitnodigt tot commentaar, desiderata en aanvullend onderzoek, en waarvoor hij terecht met de prestigieuze Menno Hertzberger Aanmoedigingsprijs is beloond (zie ook *De boekenwereld* jg. 26, nr. 2 (2009), p. 95-100). In de aan het begin genoemde klucht wordt Mietje aangeraden in de 'Geldersche of Hollandsche keukenmeid' te lezen, twee toen bekende kookboeken. Er bestaan natuurlijk geen standaardrecepten voor historisch-kartografisch onderzoek maar de studie van Van Egmond kan zeker als model dienen.

Literatuur

- Blonk, D. 2000. *Hollandia Comitatus: een kartobibliografie van Holland*. 't Goy-Houten: Hes & De Graaf
- Brouwer, H. 1995. *Lezen en schrijven in de provincie: de boeken van Zwolse boekverkopers, 1777-1849*. Leiden: Primavera Pers
- Darnton, R. 1983. What is the history of books? In *Books and society in history*, ed. K.E. Carpenter, 2-26. New York and London: R.R. Bowler Company.
- Kruif, de J. 1999. *Liefhebbers en gewoontelezers, leescultuur in Den Haag in de achttiende eeuw*. Zutphen: Walburg Pers.
- Krogt, van der P. 1985. *Advertenties voor kaarten, atlanten, globes e.d. in Amsterdamse kranten, 1621-1811*. Utrecht: HES
- Vliet, van R. 2005. *Elie Luzac (1721-1796): boekverkoper van de Verlichting*. Nijmegen: Vantilt.

Summary

Covens & Mortier: from governor-King William III to King William III: observations on the appearance of the commercial version of the thesis of Marco van Egmond / Louis Saalmink
In this review Louis Saalmink discusses the commercial edition of Marco van Egmond's thesis on Covens and Mortier. The thesis, is in his opinion, a sound method to apply to historical cartographical research.

Marco van Egmond - *Covens & Mortier: a map publishing house in Amsterdam, 1685-1866* / - Houten: Hes & De Graaf, 2009. - 600 p.: ill. ; 33 cm + CD-ROM (Appendices). - Utrechtse historisch-cartografische studies 8 - ISBN: 9789061942207 - prijs € 185,50

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342

Bezoek op afspraak.

Koop en Verkoop
uw oude landkaarten via
www.swaen.com

Internet veilingen
maart, mei, september en november

www.swaen.com

paulus@swaen.com

P.J. KIPP

RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

Archivering, conservering en restauratie
van kaarten en collecties

- Conservering en restauratie van kaarten met behoud van authenticiteit
- Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
- Vervaardiging van zuurvrije dozen
- Beschrijving en restauratie van tekeningen, kaarten, atlassen, reisverslagen, boeken etc.
- Doen van onderzoek en maken van een inventaris of catalogus van kleine collecties

BK BUBB KUYPER

VEILING BOEKEN
MANUSCRIPTEN
EN GRAFIEK

met o.a.
Nederlandse en
buitenlandse
kartografie,
topografie en
geschiedenis

**23-26
november**

**Kijkdagen
18-21
november**

Inbreng voor
deze veiling
mogelijk op
maandag t/m
vrijdag van
9.00-17.00 uur

Jansweg 39
2011 KM Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893
e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

De *Grote Atlas van de VOC* in zeven delen, die binnenkort voltooid zal zijn is een grootse onderneming, die al het manuscriptmateriaal aan kaarten en tekeningen over de VOC uit de rijke collectie van het Nationaal Archief toegankelijk maakt, met aanvullingen uit tal van andere archieven en musea in binnen- en buitenland. De redactie heeft daarom de initiatiefnemer, medeauteur en uitgever van dit project, Rob van Diessen, geïnterviewd om er achter te komen hoe deze atlasserie tot stand gekomen is – het is niet iets dat zonder meer voor de hand lag. We geven hier weer wat hij ons over zijn achtergronden en die van dit project vertelde.

Een studie sociale geografie in Amsterdam

Rob's ouders woonden aanvankelijk in Hilversum, waar hij op 7 april 1951 is geboren. Zijn vader is dan arbeider in de proeffabriek van het Shell-laboratorium in Amsterdam-Noord. Later, in de jaren vijftig, verhuist het gezin met hulp van deze werkgever eerst naar Amstelveen en later naar Purmerend. Hier gaat Rob als eerste in de familie naar de HBS, die hij in 1968 afsluit met het diploma B. Hij gaat daarna studeren aan de Universiteit van Amsterdam, eerst geologie en vervolgens, na drie jaar van groeiende twijfels over zijn geschiktheid voor dit stenige pad, sociale geografie, eveneens aan de UvA. Zijn belangrijkste docenten zijn daar Willem Heinemeijer, Hedy d'Ancona, Jan Koetsier en Hans van Amersfoort en, piepjong nog, Maurice de Hond. Plaats van handeling, of althans aanwezigheid is het Sociaal-Geografisch Instituut in het zogenoemde Maupoleum, de intussen alweer afgebroken betonkolos aan de Jodenbreestraat, waar de tijdgeest van die woelige beginjaren zeventig met hun studentenacties, metroprotesten en krakersrellen door de staf op bekwame wijze wordt gekanaliseerd in een modieus links studieprogramma. In 1978 haalt hij zijn doctoraalexamen, en hij gaat dan, zoals gebruikelijk in die tijd en

Sjoerd de Meer en Ferjan Ormeling*

Het verhaal achter de *Grote Atlas van de Verenigde-Oostindische Compagnie:*

een interview met Rob van Diessen

met deze studie, aan de slag als leraar aardrijkskunde, eerst in Amsterdam-Noord, later in Bergen en in Middelburg. Dat blijft hij doen tot 1983, maar niet van harte. De interesse is er niet echt en hij is dan ook blij als hij in dat jaar de gelegenheid krijgt om voor een Nederlandse organisatie op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking een landbouwproject in Sri Lanka te begeleiden. Tot de afsluiting van dit project in 1992 werkt hij daarvoor steeds enkele maanden per jaar in dit land, afgewisseld met tussentijdse verblijven zonder vaste baan in Nederland. In die eigen tijd gaat hij vanaf 1986 als freelance auteur en redacteur werken voor diverse uitgeverijen. Als eerste schrijft hij voor uitgeverij Canteleer een kunstreisgids van Sri Lanka, waarin de nadruk ligt op het koloniale verleden en in het bijzonder op de periode waarin delen van Ceylon onder Nederlands gezag stonden (1638–1796). Een dergelijke publicatie over dit eiland waar de Nederlandse geschiedenis nog zo tastbaar aanwezig is, -in de VOC-forten, in de Nederlandse familienamen, de Burghers en de irrigatiesystemen-, ontbreekt dan nog. Het boek komt in 1987 uit onder de titel *Kunstreisgids Sri Lanka. De Singhalese koninkrijken en de Nederlandse kolonisatie: geschiedenis, kunst en cultuur* en ontmoet zowel in de media als bij het lezerspubliek ruime belangstelling. Het is een nieuwe formule, zeker voor tropische reisbestemmingen, en dat trekt spoedig ook de aandacht van andere uitgevers. En dat betekent weer meer opdrachten en meer redactiewerk.

Rob van Diessen, foto H. van Herk, juli 2010.

In de Tropen

Voor Rob worden die jaren in Sri Lanka bij uitstek een vormende periode. Zijn standplaats is bij het plaatsje Tanamalwila in het halfdroge zuidoostelijke laagland, dat sinds de jaren zeventig een nieuw immigratiegebied voor landloze armen uit heel Sri Lanka is geworden. Deze streken waren al veel eerder bewoond en ontgonnen geweest, deels zelfs vanaf het eind van het eerste millennium, maar nadat in de vijftiende en zestiende eeuw het Singalese koninkrijk zijn kerngebied onder druk van invallen uit Zuid-India en de Portugese kolonisatie geleidelijk aan naar het moeilijk

Kaart van Straat Sunda door Jan Hendricksz Tim, manuscript op perkament, 1661. Corpus Christi Collectie, Maritiem Museum Rotterdam.

toegankelijke centrale bergland had verlegd, was het land hier uiteindelijk zo goed als ontvolkt geraakt en had de oorspronkelijke vegetatie van laag moessonbos en struikbegroeiing zich kunnen herstellen. Het project waarbij Rob betrokken is, beoogt door middel van bevloeiing uit een - indertijd - blijvend waterhoudende rivier, de Kirindi Oya, de deelnemende landbouwers in staat te stellen om ook buiten de korte regenseizoenen (oktober-december, april-mei) gewassen te verbouwen, zodat zij voor hun bestaan tijdens de droge tijd niet langer afhankelijk zullen zijn van woekerleningen bij particuliere geldschietters. Er wordt een kleine coöperatie opgezet met 28 deelnemende families, voor wie met Nederlandse financiering motorwaterpompen en andere benodigde hulpmiddelen worden gekocht.

Na een vlotte en succesvolle start komt het project aan het eind van de jaren tachtig toenemend in financiële problemen, doordat de plaatselijke leiders zich in de perioden zonder toezicht steeds ruimer bedienen uit de coöperatiekas; in 1992 wordt dit ten slotte de voornaamste reden voor de beëindiging van de hulp uit Nederland. Bovendien breekt in 1986 in het zuiden van Sri Lanka wijd verbreid een gewapende opstand tegen de regering uit, geleid door de

marxistische beweging JVP (Janatha Vimukthi Peramuna). Het zijn vooral jongeren die meedoen, velen niet ouder dan een jaar of vijftien, zestien en sommigen zelfs nog jonger; hun rol is vergelijkbaar met die van de peloppos of pemuda's in Indonesië direct na WO II. Internationaal is in die jaren alle aandacht gericht op de grote burgeroorlog in het noorden van het land, zodat het verloop van dit niet minder gewelddadige conflict in het Westen goeddeels onbekend blijft. 's Nachts terroriseert de JVP-aanhang de bevolking, waarbij onder de ideologische dekmantel van de proletarische vrijheidstrijd massaal oude rekeningen worden vereffend en onder wapendwang vrijwillige bijdragen voor de beweging worden opgehaald. Overdag zijn het leger en de politie de baas, die met onbeperkte volmacht van de regering overal willekeurige represailles uitvoeren en dagelijks in Raymond Westerling-stijl honderden vermeende JVP-ers in het openbaar executeren. Met deze brute strategie lukt het de regering uiteindelijk in 1990 de opstand neer te slaan. Rob en periodiek ook zijn vrouw Willy Leijnse zitten daar in Tanamalwila midden in, maar weten zelf met de projectfamilies buiten schot te blijven, al krijgen ook zij hier geregeld bezoek van de marxistische contributieurs en van de commando's van de

contraterreurafdeling van het leger. Ze doen in die spannende tijd onder de boeren van de coöperatie vrienden voor het leven op, evenals een - althans voor hen - geheel nieuwe kijk op de menselijke natuur. Het leert hun tevens, beter dan elke opleiding in de geordende Nederlandse maatschappij ooit had kunnen doen, om op eigen inzicht en kunnen te vertrouwen en zelfstandig beslissingen te nemen.

Tussentijds, in Nederland, wordt Robs volgende reisgidsproject de *Kunstreisgids Jakarta/Batavia*, eveneens uitgegeven door Canteleer, en daarna schrijft en vertaalt hij ook reisgidsen over diverse Aziatische landen voor de uitgeverijen Gottmer en Elmar. In 1990 krijgt Rob een tijdelijke baan als redacteur bij de boekuitgeverij van The Reader's Digest, in die tijd een der grootste uitgeefbedrijven ter wereld, die hem in korte tijd veel ervaring oplevert met betrekking tot de bedrijfsmatige aspecten van het uitgeversvak. Verrijkt met die bagage vestigen Willy en Rob zich in 1993 als zelfstandige uitgevers, onder de naam Asia Maior (Het Grote Azië). Willy heeft in de voorafgaande jaren uitvoerig onderzoek gedaan voor een geplande uitgave, als eerste eigen project, van een lexicon van beeldende kunstenaars in Nederlands-Indië 1600-1950, maar dit voornemen moet onverwacht vervallen als in dat jaar blijkt dat anderen daar ook mee bezig zijn en al verder zijn gevorderd (Haks & Maris, *Lexicon of Foreign Artists who Visualised Indonesia 1600-1950*, 1995).

Indische Steden

Rob heeft intussen de eerste ervaringen opgedaan met Indonesië. In 1984 is hij er op zijn eentje heen geweest, wordt prompt van geld en paspoort beroofd, en krijgt honderd gulden te leen van de Nederlandse ambassade om van rond te komen tot hij drie weken later een officieel uitreisdocument op kan halen. Hij neemt zich dan voor nooit meer terug te keren naar dat rotland. Toch is hij er in 1987 al weer, om de genoemde *Kunstreisgids Jakarta/Batavia* voor uitgeverij Canteleer voor te bereiden. Wanneer Willy en Rob in 1993 de eigen uitgeverij starten, komen ze in contact met Robert Voskuil, een fysisch geograaf werkzaam bij het ITC in Enschede met veel werkervaring in Indonesië en kennis van de fotoarchieven in Nederland

en elders met collecties van Nederlands-Indië, die graag zijn fotoboek *Batavia, beeld van een stad* nog eens uit zou willen geven. Deze heruitgave en de gelijktijdige verschijning van het luchtfo-
toboek *Boven Indië. Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea in luchtfoto's, 1921-1963*, ook gemaakt in samenwerking met Robert Voskuil, worden het begin van een succesvolle tiendelige boekenserie over de grote steden van Nederlands-Indië, de *Indische Stedenreeks*. Daarin verschijnen in de volgende jaren tot 1998 achtereenvolgens historisch-documentaire boekuitgaven over Soerabaja, Semarang, Bandoeng, Malang, Batavia/Djakarta/Jakarta vanaf 1930, Medan, de vorstenteden Djokja en Solo, en de *Stedenatlas Nederlands-Indië*. De formule van de stedenreeks is: veel historisch beeld- en kaartmateriaal, deels in vergelijking met opnamen van het huidige stadsbeeld, en een gedegen tekst op populair-wetenschappelijk niveau, die vrij van ideologische belasting recht doet aan het Nederlandse verleden van deze steden. Het marketingplan voor de serie stoelt mede op de opgedane ervaring bij *The Reader's Digest*, met als centraal element de opbouw van een loyaal publiek van lezers, die zich inhoudelijk en emotioneel kunnen herkennen in een speciaal voor hen ontwikkeld fonds van uitgaven en in meerderheid bereid zijn hun bestellingen rechtstreeks bij de uitgever te plaatsen.

Omslag van de 'Geïllustreerde atlas van de Japanse kampen in Nederlands-Indië 1942-1945'.

Dit publiek wordt aanvankelijk vooral bereikt via advertenties in de diverse 'Indische' tijdschriften, die in die jaren negentig nog een grote oplage kennen: uiteraard de *Moesson*, maar bijvoorbeeld ook het blad van de Stichting Japanse Ereschulden en het toenmalige veteranenblad *De Opmaat*. Daaruit ontstaat spoedig een uitgebreid bestand van vaste klanten en andere belangstellenden, die vervolgens jaarlijks de brochures met aankondiging van de nieuwe uitgave toegezonden krijgen. Daarin wordt het lezerspubliek bij gelegenheid ook gevraagd of men nog over foto's met een herkenbaar stadsbeeld uit Indië beschikt. De respons levert veel bijzonder en soms uniek beeldmateriaal met waardevolle gerelateerde historische informatie op, waaruit blijkt hoezeer de lezers zich bij de uitgaven betrokken voelen, in het bijzonder de Indië-veteranen. Die wisselwerking met hen vormt ook de aanleiding om de presentaties van nieuwe stedenboeken in het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek te houden. Na zes jaar raken de Indische steden echter op; de laatste banden, die uitkomen zijn in 1998 het boek over de Vorstenteden en de *Stedenatlas*. Als allerlaatste wordt nog een boek over Makassar overwogen, maar er lijken daar te weinig Nederlanders te hebben gewoond om de uitgave rendabel te maken. In plaats daarvan verschijnen in de jaren 1999-2003 in relatief kleine oplagen (2000-3000 ex.) drie maritiem-historische boeken met betrekking tot Nederlands-Indië: *Hr.Ms. Kruiser De Ruyter* (H.J. Legemaate e.a.), *Hr.Ms. Kruisers Java en Sumatra* (J. Anten e.a.) en *De eeuw van de 'Nederland'. Geschiedenis en vloot van de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' 1870-1970* (A.J.J. Mulder e.a.).

Atlassen

Bij de realisatie van hun uitgave komen Rob en Willy met veel en telkens weer nieuwe mensen in aanraking, zowel particulieren als vertegenwoordigers van instellingen, die bereid zijn om mee te werken, en dat heeft vaak een sneeuwbal effect. Zo komt na de verschijning van de *Stedenatlas Nederlands-Indië* in 1998 uit het lezerspubliek de vraag of er ook een atlas van de interneringskampen vervaardigd kan worden. Er zijn in de bezettingsjaren 1942-1945 zo'n 150.000

De laatste controles op de 'Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië' bij de drukker Zrinski in Kroatië, 2003.

geïnterneerden geweest in de Japanse kampen in Nederlands-Indië, maar over het totale aantal kampen, hun precieze locaties en de gerelateerde kwantitatieve bevolkingsgegevens (aantallen geïnterneerden, transporten, sterfte, geboorten, etc.) is dan nog altijd weinig publiekelijk bekend. Een zestal oud-geïnterneerden heeft in de voorgaande jaren op eigen initiatief een compleet en gedetailleerd overzicht van alle kamplocaties, bevolkings- en transportgegevens en authentiek foto- en kaartmateriaal samengesteld, dat in 2000 bij Asia Maior - officieel intussen Asia Maior/Atlas Maior - in boekvorm wordt uitgebracht als de *Geïllustreerde Atlas van de Japanse Kampen in Nederlands-Indië 1942-1945* (E. Braches; J. van Dulm; W.J. Krijgsveld; H.J. Legemaate; H.A.M. Liesker; G. Weijers). De 'kampenatlas' slaat in als een bom en krijgt uitvoerige aandacht in televisieprogramma's en in de dagbladen, vooral ook omdat deze uitgave het tot dan toe gangbare beeld van de Japanse interneringen op een aantal punten radicaal omverwerpt. Zo blijken er in Indië in totaal niet ca. 110 kampen te zijn geweest, zoals steeds werd aangenomen, maar ruim 540, terwijl uit de transportgegevens nu ook voor het eerst geheel duidelijk wordt volgens welk systeem de Japanse bezettingsautoriteiten alle geïnterneerden in de laatste oorlogsjaren in een klein aantal grote eindkampen

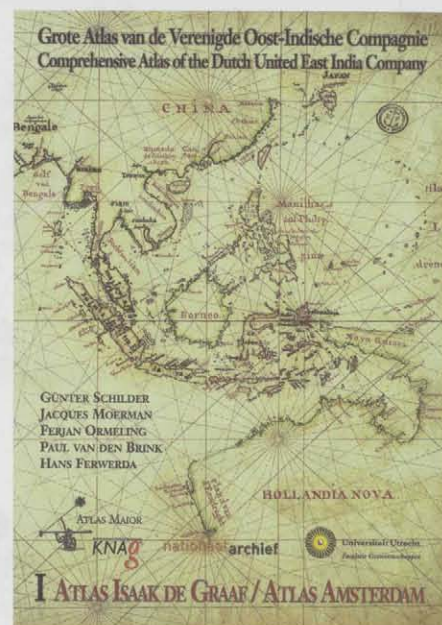

Kaart van een gedeelte van de kust bij Bantam, met de landing van troepen van de VOC, anoniem manuscript op papier, ca. 1682.
Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

probeerden te verzamelen. De uitgave leidt weer tot een stroom aan reacties en nieuwe gegevens uit het lezerspubliek, op basis waarvan in 2002 nog een tweede deel verschijnt; beide delen worden dat jaar bij de eindpresentatie officieel aangeboden aan minister Els Borst. Voor veel oud-geïnterneerden is de atlas een openbaring; zij kunnen nu voor het eerst zien en begrijpen langs welke route en waarom zij indertijd voortdurend van kamp naar kamp overgebracht werden. Op deze wijze helpt de uitgave hen vaak ook bij de feitelijke onderbouwing van hun aanvragen van uitkeringen voor oorlogsslachtoffers; het NIOD en andere instanties gebruiken de kampenatlas nu als standaard bij de beoordeling van aanvraaggegevens. Met de auteurs, voor wie deze publicatie de bekroning vormt op een werk van soms wel dan twintig jaar van onderzoek, zien Rob en Willy dit succes met gepaste trots aan, ook omdat het allemaal in particulier initiatief tot stand gekomen is, zonder enige overheidssteun. Het is trouwens hun bewuste keus om nooit om subsidie te vragen. Overheidsinstanties komen juist omgekeerd bij Asia Maior vragen of ze gegevens uit de kampenatlas op hun websites over de interneringen mogen zetten.

Van eeuwige roem kan een uitgeverij echter niet bestaan en na enkele herdrukken van de kampenatlas moeten

vanaf 2002 weer in ernst plannen voor nieuwe uitgave worden gemaakt. Het idee voor het volgende project, de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië*, wordt in dat jaar geboren tijdens een boottocht vanuit Anyer aan de westkust van Java over Straat Sunda naar Pulau Sebuku. Rob en Willy zijn daar met enkele vrienden op zoek naar het wrak van de Nederlandse torpedobootjager Hr.Ms. *Evertsen*, die in maart 1942 na een treffen met Japanse schepen door de bemanning bij dit eilandje brandend aan de grond werd gezet. De resten van het ongelukkige schip worden inderdaad gevonden, maar onder de eilandbewoners blijkt niemand ook maar het geringste idee te hebben van de herkomst van het wrak of zelfs van de algemene geschiedenis van hun land in de koloniale periode. Het is duidelijk dat er een alomvattende retrospectieve atlas van Nederlands-Indië moet komen, zo niet voor de Indonesiërs dan toch in elk geval voor het Nederlandse publiek, voordat alle kennis over, genegenheid voor en tastbare overblijfselen in de voormalige kolonie voorgoed verdwenen zijn. Als basis kan al het beschikbare authentieke gedrukte kaartmateriaal van Indië en Nederlands Nieuw-Guinea uit de periode tussen ca. 1890 en 1963 dienen, dat dan liefst op de originele formaten afgedrukt zou moeten worden. Dit betreft in eerste instantie alle kaarten van Oost-Indië uit de *Atlas Tropisch Nederland*,

Omslag van deel I van de 'Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie'.

de befaamde 'nationale atlas' van Nederlands-Indië van het KNAG uit 1938. Uitgeverij Gemilang heeft in 1990 een facsimile-uitgave van deze atlas verzorgd, maar die is allang weer uitverkocht. De auteursrechten op de oorspronkelijke atlas vervallen pas in 2007, maar het KNAG gaat graag akkoord met een nieuw gebruik van de kaarten in de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië*. Dit leidt tot intensievere contacten met het KNAG en met de Faculteit der Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht, die met het KNAG in één gebouw is gehuisvest. Bij het project worden verder als belangrijkste openbare instellingen met grote collecties van gedrukt kaartmateriaal uit Nederlands-Indië de Topografische Dienst in Emmen en het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam betrokken, waar de collectiebeheerders, respectievelijk Rob Braam en Peter Levi, beiden een cruciale adviserende en coördinerende rol bij de verwezenlijking krijgen. Bij de Topografische Dienst kan het materiaal ook worden gescand. Bij de productie van de kampenatlas is veel van het originele kaartmateriaal te groot geweest voor 1:1 reproductie, waardoor vaak maar delen van kaarten en plattegronden konden worden afgedrukt. De uitgevers gaan daarom voor de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië* in 2002 op de Buchmesse in Frankfurt op zoek naar grotere boekformaten, met als voorbeeld de *Times World Atlas* of *Knaurs Grosser Weltatlas*. Voor dat bladformaat van ca. 45 x 32 cm kunnen

Aanbieding van deel I van de 'Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie' aan Joop Wijn, minister van Economische Zaken, november 2006.

op een standaard drukvel 4 spreads (8 pagina's) worden gedrukt, maar het blijkt dat zo'n groter formaat nergens in Nederland machinaal kan worden ingebonden. Alle oude bindmachines zijn hier al vervangen door nieuwe, op DIN-formaten gerichte apparatuur; A3 is in eigen land ongeveer het grootste dat men kan hanteren! In heel Europa, zo wordt duidelijk in Frankfurt, zijn er nog maar vier drukkerijen met machinale binderijen, die wel grotere formaten aankunnen, in Letland, Italië en in Kroatië, en Rob en Willy besluiten ten slotte met de laatste in zee te gaan. Bij wijze van proef daar wordt in het voorjaar van 2003 het boek over de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' gedrukt; dat blijkt naar tevredenheid uitgevoerd, en sindsdien is er sprake van een duurzame relatie met dit bedrijf, Zrinski Printing & Publishing House in Čakovec, Kroatië. Naast hypermoderne Duitse apparatuur beschikt men daar nog over enkele goed bewaarde bindmachines uit de tijd van

het verenigde Joegoslavië, die formaten tot ca. 60 x 40 cm kunnen verwerken! De eerste editie van de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië*, waaraan naast Rob en Willy zelf als auteurs en samenstellers ook Rob Braam, Peter Levi, Ferjan Ormeling, Jan Reijnders en Tjeu Zielemans bijdragen leveren, komt in 2003 van de pers; in 2004 verschijnt een aangevulde tweede druk.

De Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie

Na de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië* wordt de VOC het nieuwe uitgeefterrein van Asia Maior. In 2004 wordt in beginsel besloten tot de voorbereiding van een *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*, die een compleet overzicht moet geven van het wereldwijd bewaard gebleven manuscriptmateriaal aan kaarten, plattegronden en topografische afbeeldingen van

het octrooigebied van de VOC. Het uitwerken van de eerste plannen in dat jaar in overleg met Günter Schilders onderzoeksgroep URU-Explokart verloopt snel, mede door diens geweldige kennis van de manuscriptkaarten van de VOC en van de plaatsen waar die te vinden zijn. Bij de realisatie blijkt het aanvankelijke werkschema echter spoedig te krap en daarom wordt tussendoor in 2005 de *Grote Atlas van Nederland 1930-1950* uitgebracht, min of meer als pendant van de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië*. Het idee van het opnemen van de Duitse *Truppenkarte* 1:50.000 van Nederland in 112 bladen stamt van Rob Braam, die bij de Topografische Dienst een volledige set onder zijn beheer heeft. Hij bemiddelt ook tussen Asia Maior en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag, dat deze zeldzame kaartserie eveneens compleet in huis heeft. Met de voorloperorganisaties van het NIMH is overigens eerder al contact geweest bij de vervaardiging

De Tafelbaai door Johannes Vingboons, manuscript op papier, ca. 1665. Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

Kaart van de Noord-Oostkust van Java met militaire operaties, anoniem, manuscript op papier, 1706. Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

van de kampenatlas. Het komt goed uit dat het zojuist opgerichte NIMH publicitair wat meer naar buiten wil treden. Huiskartograaf Louis Kaulartz heeft veel kaartmateriaal vervaardigd waarop het verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederland is weergegeven, dat nu in een grote publieksuitgave kan verschijnen. Hoofdauteurs van de *Grote Atlas van Nederland 1930-1950* worden Ben de Pater, hoofddocent Sociale Geografie aan de Universiteit Utrecht, en senior wetenschappelijk medewerker bij het NIMH Ben Schoenmaker. De atlas wordt in één jaar tijd gerealiseerd en is na de verschijning in november 2005 een nog

groter succes dan de *Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië*; binnen twee maanden is er al een tweede editie nodig. Aldus kan later in 2005 en in 2006 als nog volop met de VOC-atlas worden begonnen. Waarom bestaat deze atlas uit zeven delen, was een van onze vragen? Dat blijkt voornamelijk gebaseerd te zijn op de beschikbare aantallen op te nemen kaarten uit de verschillende archiefinstellingen, musea en andere VOC-collecties in binnen- en buitenland. Per regionaal deel zijn bij het toegepaste bladformaat van 56 x 40 cm en een omvang van 400-432 pagina's steeds 450-600 afbeeldingen nodig. In Nederland zijn die in de eerste plaats

afkomstig uit het Nationaal Archief, dat samen met het KNAG en URU-Explokaart pro forma als mede-uitgever zal optreden. Andere belangrijke bijdragen komen hier steeds van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, Collectie Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek Leiden, de Universiteitsbibliotheek in Utrecht en Amsterdam, het Rijksmuseum Amsterdam, het Maritiem Museum Rotterdam, de Stichting Atlas van Stolk in Rotterdam, het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam en het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. In het buitenland moeten voor de regionale delen grotere aantallen kaarten en topografische afbeeldingen betrokken worden van onder meer de Österreichische Nationalbibliothek, de Bibliothèque Nationale de France, de British Library en het British Museum in Londen, de Badische Landesbibliothek in Karlsruhe, de Biblioteca Medicea Laurenziana te Florence, de Sri Lanka National Archives en het Sri Lanka Survey Department in Colombo, de Nationale Bibliotheek en het Nationaal Archief van Indonesië, beide in Jakarta, en de Nationale Bibliotheek en de Library of Parliament in Kaapstad en Pretoria. Met al deze instellingen worden in 2005-2006 afspraken gemaakt voor de levering van beeldmaterialen en, indien nodig, voor onderzoek, inventarisatie en fotografie ter plaatse. Zulk onderzoek vindt met betrekking tot de buitenlandse instellingen in de jaren 2005-2008 plaats in Indonesië, Sri Lanka, Frankrijk, Groot-Brittannië en Zuid-Afrika. Bij de eerste inventarisaties wordt telkens veel voordeel ondervonden van de website van de Atlas of Mutual Heritage, die weliswaar nog geen volledig beeld kan verschaffen van alle aanwezige kaarten, plattegronden en topografische afbeeldingen in manuscriptvorm van het vroegere VOC-octrooigebied, maar wel een goede eerste indruk geeft van de bij benadering te verwachten omvang. Op de vraag naar de inhoudelijke doelstelling van de serie zegt Rob: 'ik ben uitgegaan van wat ik zelf zou verwachten in zo'n werk, als iemand met historische belangstelling en een zucht naar detail. Naast een tekstinleiding over de geschiedenis van de VOC in het deelgebied in kwestie en vervolgens bij elke kaart of topografische tekening een formele, gestandaardiseerde beschrijving, moet er dan zeker ook per afbeelding

Kaart van het eiland Ceylon door Baltus Jacobsz. van Lier, manuscript op papier, 1751. Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

een verklarend bijschrift zijn, dat de achtergronden van de totstandkoming van het afgebeelde werk uitlegt.' Deze aspecten komen meteen al volop aan de orde bij het algemeen inleidende eerste deel, een (semi-)facsimile met uitvoerige annotatie van de overzichts-atlas, die de Amsterdamse kaartenmaker Isaak de Graaf in de jaren 1695-1700 maakte voor de Heren Zeventien. Dit Deel I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam* verschijnt in november 2006 en blijkt direct een succes dat alle verwachtingen overtreft, ondanks het feit dat Asia Maior, anders dan bijvoorbeeld Wolters-Noordhoff (die grote uitgever heeft met de Bosatlas een nationaal monument in huis waarmee ministers zich bij een presentatie graag laten associëren), geen invloed heeft bij de media en het genereren van publieke aandacht voor deze nieuwe uitgave daarom moet overlaten aan de partners. Bij de lancering van dit eerste deel heeft iemand een persbericht gemaakt dat rept van een 'geheime'

VOC-atlas, met als gelukkig gevolg dat nu opeens een televisieploeg verschijnt en Günter Schilder en Rob later die dag in het NOS-journaal zijn te zien met de atlas, Günter zelfs zo'n 5 minuten lang! 'Op zoiets kun je geen enkele controle uitoefenen', aldus Rob, 'maar het heeft hier geweldig uitgepakt, zozeer zelfs dat de aanvankelijke oplage van 1000 exemplaren onmiddellijk verhoogd moest worden naar 1600 om alle nieuwe belangstellenden te kunnen bedienen.' Alle zes nadien volgende regionale delen zijn op hetzelfde stramien vervaardigd; er wordt met verschillende auteurs gewerkt, die samen met Rob voor de historische inleiding zorgen, voor de selectie van de kaarten en topografische afbeeldingen en voor de bijschriften. Het beschikbare manuscriptmateriaal verschilt sterk in omvang. Verbazend genoeg is er bijvoorbeeld van Zuid-Afrika veel meer dan van Java, terwijl alleen van Ceylon net zoveel kaarten en tekeningen bewaard zijn gebleven als van de

gehele overige Westerkwartieren van de VOC (de inhoud van het komende zesde atlasdeel, de tegenwoordige landen Bangladesh, India, Pakistan, Iran, Irak en het Arabische Schiereiland) bij elkaar! En dat bestand is weer aanzienlijk groter dan het beschikbare materiaal van de enorme regio, die het afsluitende, zevende deel van de serie vult, Oost-Azië van Birma tot en met Japan, zelfs als de op te nemen afbeeldingen niet beperkt blijven tot de VOC-periode maar ook de navolgende decennia tot de sluiting van de factorij op Deshima (Nagasaki) in 1860 omvatten. Die geringere omvang biedt de mogelijkheid om aan dat laatste deel nog een *Supplement* van ruim honderd pagina's toe te voegen, met een aanvulling van ca. 200 nagekomen en (her)ontdekte kaarten, plattegronden en topografische tekeningen op de eerder verschenen delen I t/m V. Waar en aan wie wordt de VOC-atlas met meest verkocht? Zo'n 95% van de afnemers blijkt in Nederland te wonen,

Vogelvluchtgezicht van het eiland Deshima, getekend vanuit Nagasaki door Kawahara Keiga, aquarel op papier, ca. 1810. Collectie Maritiem Museum Rotterdam.

Kaart van de Noordkust van het Eiland Formosa met het Eiland Kelang, anoniem, manuscript op papier, 17de eeuw. Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

van wie circa twee derde rechtstreeks bij Asia Maior bestelt. De belangstelling uit het buitenland valt dus nogal tegen, ondanks het opnemen van een Engelse vertaling van alle teksten; de hoge verzendkosten (tot € 100 per stuk!) vormen daarbij het grootste probleem. De serie is in feite meer voor verzamelaars bedoeld dan voor praktisch gebruik. Toch zijn er zeker onderzoekers, zoals de schrijvers van dit interview, die de delen vooral voor bronnenstudie en toponymische studies gebruiken. Teneinde de kaarten

op de daartoe vereiste grootte te kunnen afbeelden, is voor het bladformaat welbewust het maximaal mogelijke voor machinale binding gekozen, met als gevolg echter dat nu per drukvel nog maar vier pagina's aangemaakt kunnen worden - met alle consequenties van dien voor de productiekosten. Om de grafische kwaliteit van de gereproduceerde kaarten en tekeningen te optimaliseren, worden de afbeeldingen zoveel mogelijk 1:1 gescand bij 400 dpi en ook op 400 dpi voorbereid voor de druk, waar

elders gewoonlijk met 300 dpi wordt volstaan. Bovendien wordt geen puntras-ter gebruikt maar een zogenoemd freely modulated (fm) raster of kristalraster, waardoor alle details inclusief het schrift scherper overkomen.

Doen Rob en Willy alles zelf? In principe wordt al het werk van Asia Maior als EZP (echtpaar zonder personeel) verricht, maar buiten het bedrijf wordt stevast samengewerkt met een vaste ploeg freelance medewerkers. Zo worden alle uitgaven opgemaakt en drukklaar gemaakt door dezelfde vormgever (MaxZ in Middelburg, Tjeu Zielemans) en vindt het drukwerk altijd bij Zrinski in Kroatië plaats. De verdeling van taken bij de uitgaven bestaat eruit dat Rob en de betrokken auteur(s) de inhoud en lay-out vaststellen, het kaart- en beeldmateriaal inventariseren en verwerven, en de teksten aanmaken, redigeren en gereedmaken voor de opmaak. Aan Willy valt het overige inhoudelijke en administratieve bureauwerk toe, inclusief de contacten met de klanten.

Plannen voor de toekomst

Rob en Willy hopen in 2012-2013 een *Grote Atlas van de Republiek der Verenigde Nederlanden* uit te brengen (van 1568 tot de periode van Krayenhoff), waarvoor de eerste voorbereidingen nu zijn begonnen. Een eerder plan om een atlas van Nederlands Nieuw-Guinea uit te geven, mede op basis van de Nederlandse topografische kaart 1:100.000 van dat gebied, is intussen onhaalbaar gebleken. Wel komt er mogelijk nog een boek met een overzicht van alle VOC-schepen en hun levensloop, met gebruik van zoveel mogelijk authenticiteit kaart- en beeldmateriaal. Als hem gevraagd wordt of er ook afgeleide publicaties denkbaar zijn, zoals een kaartboek met het complete werk van Jan van der Wal, dan antwoordt Rob dat dergelijke uitgaven niet commercieel te publiceren zijn, ook omdat de gebruiksrechten dan weer mee gaan spelen.

Wordt er ook gedacht aan een vergelijkbare *Grote Atlas van de West-Indische Compagnie*? Jazeker, in de vorm van een uitgave in twee delen, en Bea Brommer is alvast gevraagd om voor deze atlas als hoofdauteur op te treden en de benodigde medewerkers aan te trekken. Als alles volgens plan verloopt, verschijnt in november 2011 Deel I: *De Oude WIC, 1621-1674*, met de nadruk op

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland resp. kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Elger Heere (e.heere@geo.uu.nl) of

Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl).

Kaartencollecties in Nederland

Interieur van het Historisch Centrum Overijssel

Kaartenverzamelingen in Historisch Centrum Overijssel

Ester Smit

Adres en contactgegevens

Historisch Centrum Overijssel
Ingang: van Wevelinkhovenstraat
Postadres: Eikenstraat 20, 8001 BM Zwolle
www.historischcentrumoverijssel.nl
info@historischcentrumoverijssel.nl

Toegankelijkheid

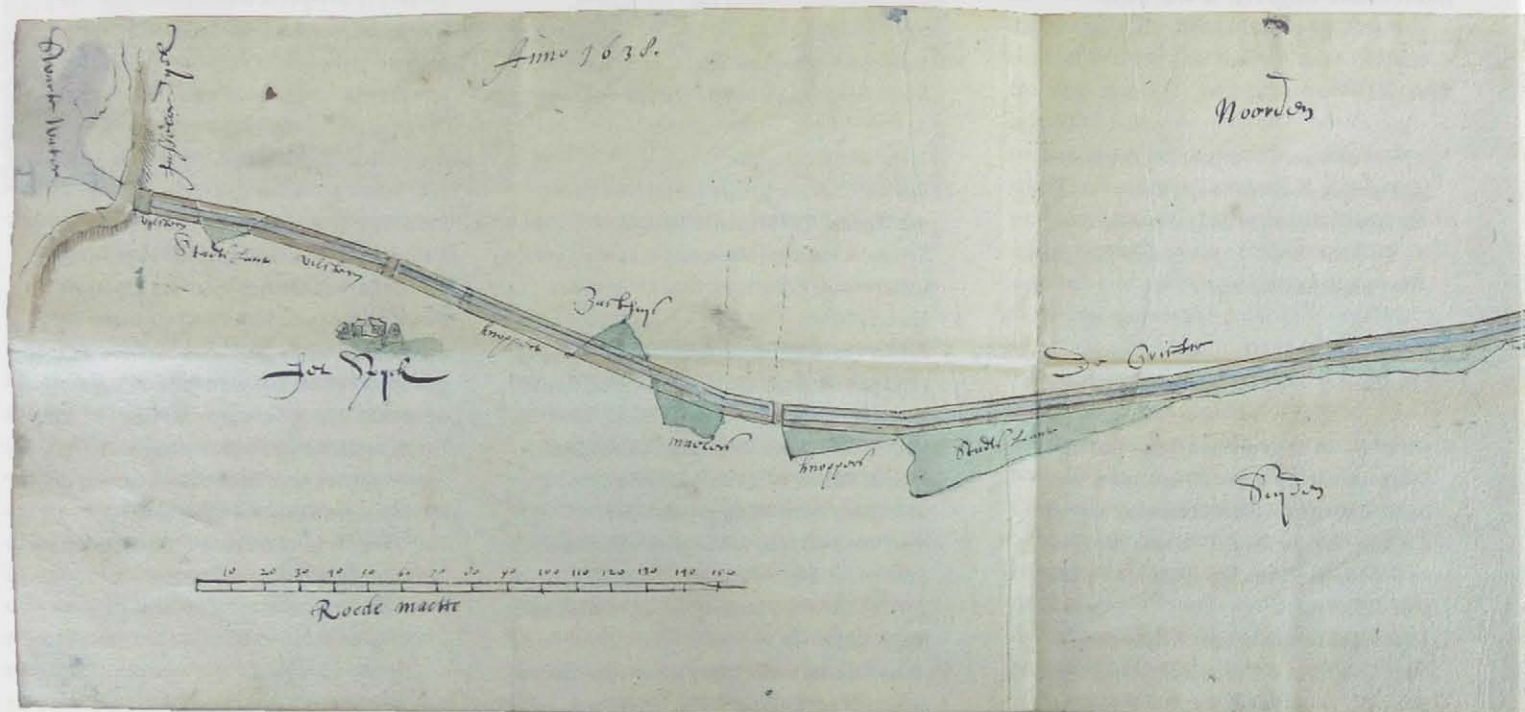
Wie het Historisch Centrum Overijssel (HCO) binnenwandelt komt in een fris, lichtig en transparant gebouw. Dit sluit precies aan bij het motto 'geschiedenis

leeft'. Geschiedenis is voor en van iedereen. De open architectuur moet mensen uitnodigen om drempelloos binnen te wandelen. Beneden is de geschiedenis-hal. Hier zijn altijd tentoonstellingen met verschillende historische thema's, die aansluiten op het hedendaagse leven en hedendaagse gebeurtenissen. De studiezaal van HCO is boven. Daar kan men in alle rust de stukken op aanvraag raadplegen. Om originele stukken in te zien is legitimatie verplicht. Onderzoekers en geschiedvorsers doen onderzoek naar archieven, stambomen en oude kaarten.

Profiel en omvang

In de kaartcollecties van het HCO is het onderscheid te maken tussen kaarten die behoren bij een archief en de verzamelde kaarten.

Kaarten die bij een archief horen zijn bijvoorbeeld de provinciale kaarten: Provinciale Waterstaat, Provinciale Planologische Dienst, Kadaster, Stadsarchief Zwolle, Gedeputeerde Staten. Het voert te ver om alle collecties een voor een te behandelen. Hieronder volgt een korte uiteenzetting van de collecties met de mooiste kaarten.

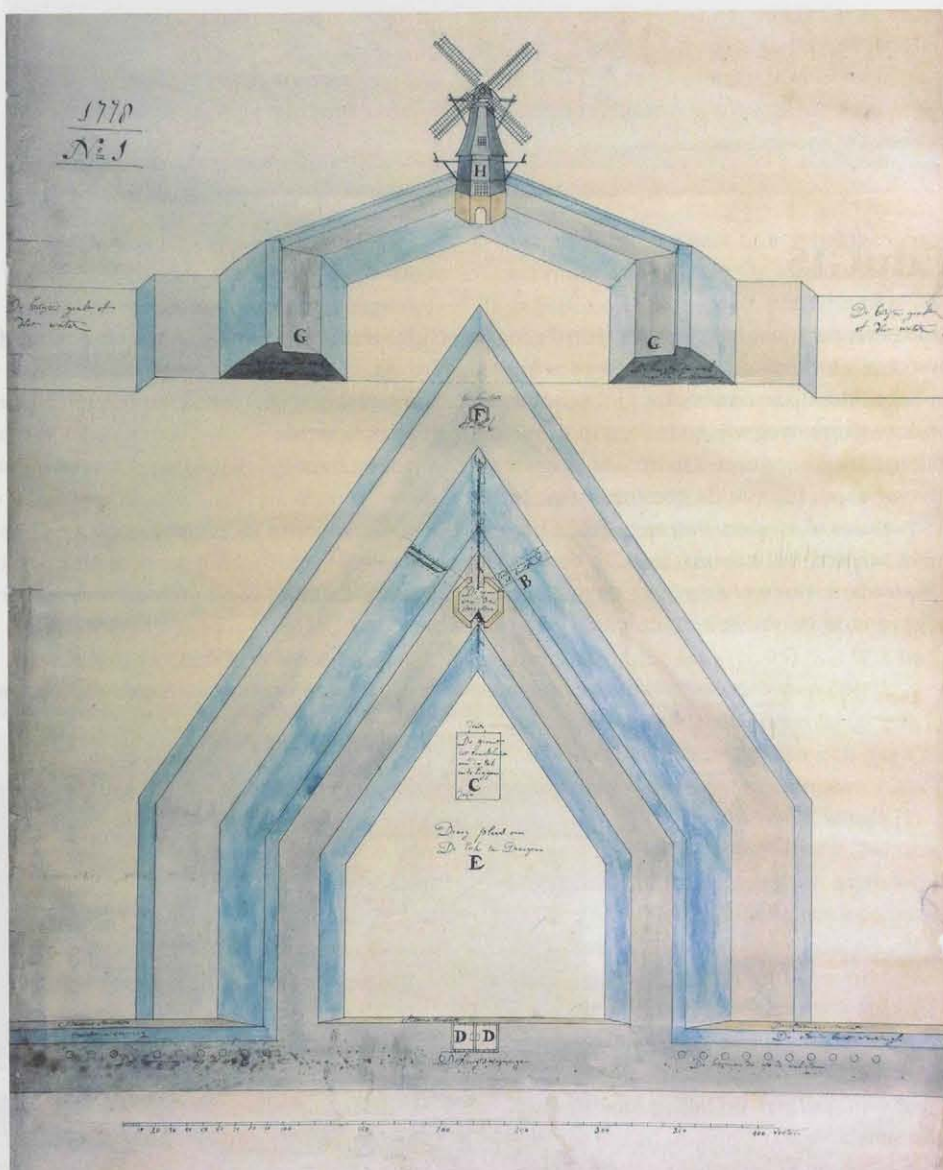
Manuscriptkaart uit 1638 van de Groote Grift tussen het Zwartewater en de Steenwetering (Stadsarchief Zwolle).

De kaarten van Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten zijn beschreven in inventarissen met toegangsnummers 25, hoewel de kaarten hierin niet zijn opgenomen. Een aparte beschrijving is onder toegangsnummer 25.1 toegankelijk. Helaas is de archivistische context niet altijd even helder. Al met al gaat het om 1422 beschrijvingen van kaarten die betrekking hebben op Overijssel voor de periode 1811-1970.

Dan zijn er kaarten die tot een ouder bestuur behoren. Deze kaarten zijn in 2005 overgedragen uit de Provinciale bibliotheek naar het HCO. De kaarten hadden geen toegang en ook hier ontbrak een historische of archivistische samenhang. Gelukkig hebben de kaarten een voorlopige toegang en er wordt momenteel gewerkt om een goede toegang te vervaardigen.

Er zijn ook nog andere waterstaatskaarten, ongeveer 500 waarvan medio september 2010 de context uitgezocht gaat worden. De kaarten zijn wel te raadplegen en bevinden zich onder toegang 25.5 en 25.7 in de collectie van het HCO. Definitieve beschrijving en digitalisering volgt op termijn.

Een andere collectie zijn de kaarten van Stadsarchief Zwolle 1230-1813 (blok 700). Dit zijn zo'n 300 kaarten. Deze zijn goed toegankelijk en de samenhang met het archief is duidelijk. De

Manuscriptkaart uit 1778 van een bolwerk (Stadsarchief Zwolle).

beschrijvingen voor de beeldbank zijn bijna gereed en in de herfst van 2010 is het digitaliseringsproject afgerond voor de site *Overijssel in Kaart*. De prachtige manuscriptkaarten die betrekking hebben op Zwolle en omgeving zijn dan ook in de beeldbank van het HCO te raadplegen.

De verzamelde kaarten vormen een aparte deelcollectie. De Gemeente Zwolle kocht en verzamelde kaarten. Dit zijn er ongeveer 400 in aantal. Momenteel werken twee vrijwilligers hard om de beschrijvingen in de beeldbank te zetten. In de winter van 2010 kan iedereen de kaarten (vaak kopergravures) bekijken in de beeldbank van het HCO. Waarschijnlijk zullen ze ook in *Overijssel in Kaart* worden geplaatst.

Websites en beeldbanken

De kaarten hierboven genoemd zijn toegankelijk via (voorlopige) inventarislijsten of via de beeldbank van HCO. In september 2010 zullen de manuscriptkaarten van Stadsarchief Zwolle 1230-1813 ook toegankelijk zijn via www.overijssellinkaart.nl. Het is de wens om deze site ieder jaar te vullen met een kaartencollectie van het HCO. Zo wordt er steeds nieuwe informatie toegevoegd en ontstaat er op den duur een prachtige databank van Overijssels kaartmateriaal. Kadasterkaarten waar in deze tekst weinig aandacht aan is besteed, kunnen bekeken worden op www.watwaswaar.nl. Voor meer informatie kijk op www.historischcentrumoverijssel.nl. Om de beeldbank te raadplegen ga naar 'zoeken en vinden' > 'databanken' > beeldbank. Voor een overzicht van de kaartcollecties kijk op: www.archieven.nl

Deze rubriek vestigt de aandacht op bijzondere internetsites met betrekking tot de historische kartografie.

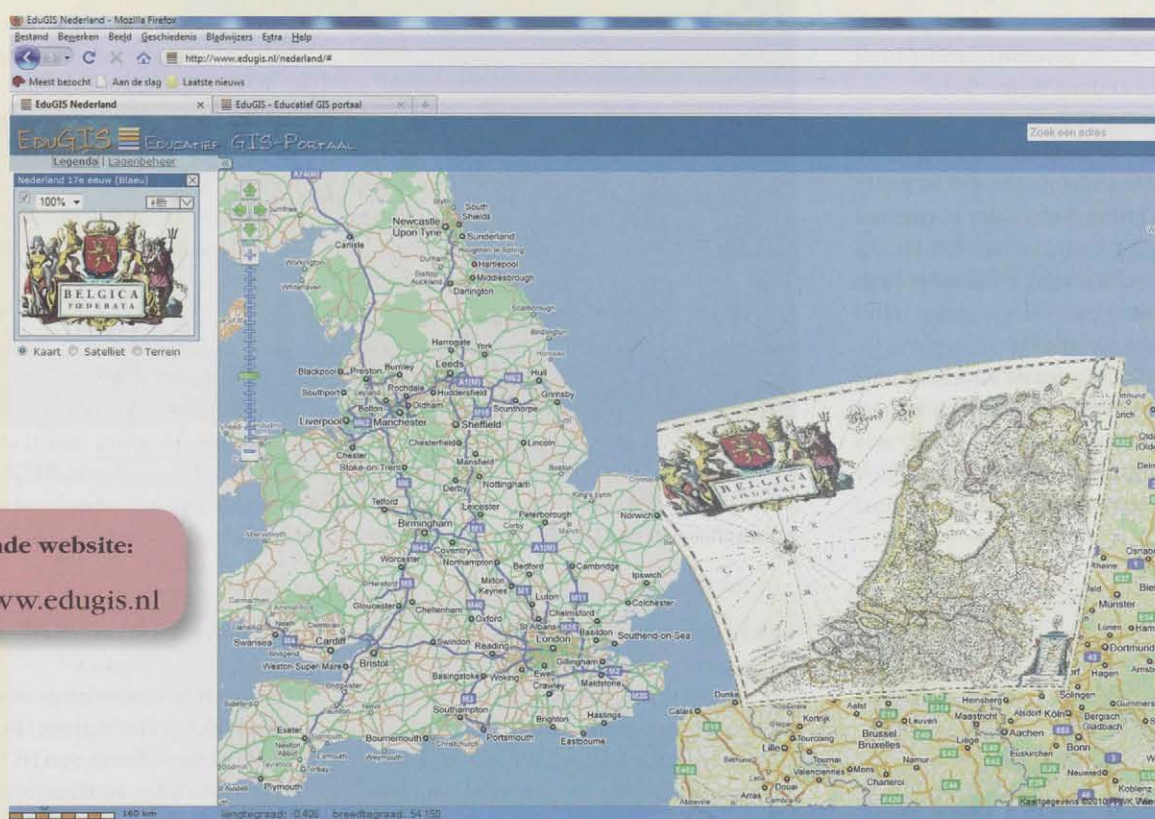
Tips: Elger Heere (e.heere@geo.uu.nl) of Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl). Via de website <http://www.maphist.nl/ct/alacarte/index.html> zijn alle hieronder vermelde links direct aanklikbaar.

@ la Carte

EduGIS

Sinds een paar jaar is het onderwerp 'geografisch informatiesysteem' eindexamenonderwerp voor het vak aardrijkskunde in het middelbaar onderwijs. Om scholieren, maar vooral ook onderwijzers, wegwijs te maken in dit tamelijk gecompliceerde vak is EduGIS opgezet. Op de website is uitleg te vinden over diverse aspecten van de geo-informatietechnologie en er zijn lesmodules te vinden. Partners in het project zijn onder meer het Kadaster, Geonovum, Geodan en de Vrije Universiteit Amsterdam. Hoewel EduGIS zich met name richt op moderne gegevens, is er ook een module met oude kaarten.

Maps-kaart geprojecteerd. Gelijk valt de vervorming van de oude kaart op: er is voor gekozen om een zo nauwkeurig mogelijke referentie toe te passen. Normaal ben ik hier niet zo'n voorstander van, maar in dit geval is het verdedigbaar: scholieren leren zo dat oude kaarten niet zo nauwkeurig hoeven te zijn. Wanneer nu op 'Legenda' wordt geklikt, dan kunnen we wat spelen met de kaart. De mate van transparantie is aan te passen, de kaart kan onzichtbaar gemaakt worden of helemaal worden verwijderd.

Genoemde website:

<http://www.edugis.nl>

Wanneer op de hoofdpagina van EduGIS wordt geklikt op 'Nederland' krijgt men een kaart via Google Maps. Door in het menu aan de linkerkant op *Lagenbeheer* te klikken, krijgt men een overzicht van de beschikbare gegevens. In dit rijtje staat ook een laag 'Historische kaarten'. Wanneer hierop geklikt wordt, zien we diverse oude kaarten die via de website bekeken kunnen worden. Het betreft voornamelijk (provincie) kaarten van Blaeu, aangevuld met de kaart van Beckeringh van Groningen en een paar 19e-eeuwse kaarten en plattegronden. Er kan ook voor 'Europa' en 'Wereld' gekozen worden waar nog oude kaarten van Athene, New York, Azië en China te vinden zijn.

Wanneer we op één van de kaarten klikken, bijvoorbeeld de kaart van Nederland van Blaeu, dan wordt deze in de Google

Een andere benadering van de oude kaarten is door te klikken op 'Lesmateriaal' op de hoofdpagina. De thema's 'Kennismaken met Blaeu' en 'De verdwenen sleutel' hebben betrekking op de oude kaarten. De oude kaarten kunnen hier toegevoegd worden via de '+'-button rechtsboven het kaartvenster. Dit venster is helaas wat klein, maar via deze pagina kan lesmateriaal gedownload worden. Via opdrachten worden de mogelijkheden van GIS aan de scholieren duidelijk gemaakt.

Helaas is het gebruik van EduGIS niet altijd even duidelijk. Waarom de pagina's onder 'Nederland' en 'Lesmateriaal' niet geïntegreerd zijn vraag je je af. Ook is de site vaak traag of laden de kaarten niet goed. Maar EduGIS biedt wel een leuke en speelse kennismaking voor scholieren met de kaarten van Blaeu.

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Sjoerd de Meer

E-mail: de.meer@hccnet.nl

Besprekingen

De Hoge Veluwe in kaart gebracht

/ Gerrit Breman en Piet Hofman. -

Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, z. pl., 2009 [Hoge Veluwereeks 6]. - 104 p. - ISBN 9789080787568. - ill. In kleur. - prijs € 16,95

In de inleiding wordt verklaard dat het doel van dit boek is om aan de hand van oude en nieuwe kaarten een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van het park De Hoge Veluwe. Tevens zou het de belangstelling voor het terrein vergroten. De auteurs voeren een aantal kaarten op en beschrijven soms tot in details wat er op historisch en geografisch gebied over te zeggen valt. Hierbij blijkt dat zij over een grote kennis van het beschreven gebied beschikken. Allerlei verhalen uit het verre verleden, maar ook uit recente tijd blijken te kunnen worden toegelicht aan de hand van de uitstekend gereproduceerde kaarten. Ook historisch-geografische aspecten vormen hierbij vaak de hoofdmoot van het verhaal.

Aangevangen wordt met een korte beschrijving van de ontwikkeling van de kartografie en landmeetkunde vanaf ongeveer 1500. Natuurlijk komen Gemma Frisius, Jacob van Deventer, Christiaan 's Grooten en Gerard Mercator aan de orde, maar ook worden, om nog enkele namen te noemen, Copernicus, Huygens, Blaeu en Janssonius niet vergeten. Het boek is grofweg ingedeeld in twee hoofdstukken, het eerste gewijd aan de kartografie van de Hoge Veluwe, het tweede

aan het landschap, maar steeds gerelateerd aan historisch kaartmateriaal. Door middel van een onderverdeling in paragrafen worden de gekozen kaarten stuk voor stuk beschreven, of juist aangevend om een beschrijving toe te lichten.

Hoewel in het algemeen getracht is de kaarten in chronologische volgorde te bespreken, is toch af en toe hiervan afgeweken, soms omdat teruggegrepen moet worden naar een eerdere of latere kaart. De oudst besproken kaarten zijn die van Van Deventer en 's Grooten, dit zijn dan tevens de enige besproken grootschalige kaarten. De overige kaarten zijn veelal manuscriptkaarten van bekende landmeters als Nicolaas van Geelkercken, Berend Elshoff, Willem Leenen en M.J. de Man. Hierbij worden in het kort hun levensbeschrijvingen gegeven en het doel, waarvoor de betreffende kaarten werden vervaardigd. Vaak blijken andere details op de kaarten aanleiding te zijn hier nader op in te gaan. Er zijn ook gedrukte kaarten beschreven, bijvoorbeeld van Krayenhoff, enkele toeristische en topografische kaarten, een Britse stafkaart uit de oorlog, een kaart van Stiboka en zo meer. Ook de kaart van de gemeente Otterlo uit de *Gemeente-Atlas van Nederland* is (anoniem) opgenomen, helaas zonder dat het zo bekende begrip 'Kuyper-kaartje' wordt vermeld.

Als voorbeelden van gedetailleerde besprekingen kunnen gelden de uiteenzetting over het Rooseboomswegje, het Bommenlijntje uit W.O. II naar het vliegveld Deelen en de bespreking gewijd aan de 'flessen', typische waterplassen in het landschap. Vergelijking van kaartmateriaal is bij uitstek geschikt om de veranderingen in het landschap aan te geven en daar zijn de auteurs goed in geslaagd. Ook bijkomende interessante thema's komen aan bod dank zij het voorkomen op de kaarten, zoals hessenwegen en de koningsweg. Ook wordt beschreven hoe er vroeger door belangrijke gezelschappen werd gejaagd.

Zoals haast geen enkel boek is ook deze uitgave niet zonder foutjes. In willekeurige volgorde wil ik enkele ervan

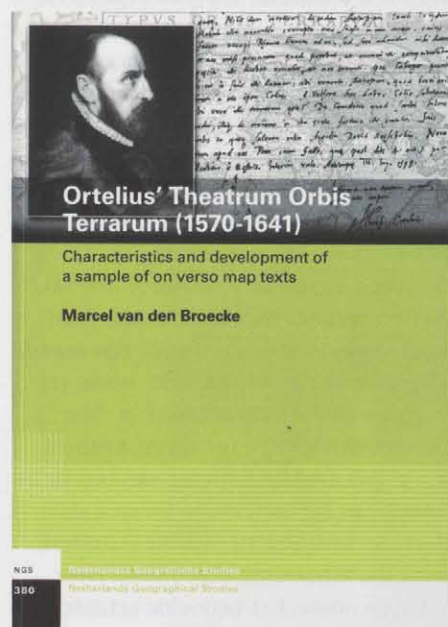
vermelden. Zo wordt in een bijlage een zeer nuttige verklarende toelichting gegeven op veldnamen, plaatsnamen en namen van wegen, waarbij in een korte toelichting uitleg over de betekenis wordt gegeven. Er staat bij dat wanneer een veldnaam vet is weergegeven, deze ook op de huidige topografische kaart te vinden is. Dat blijkt nu voor alle namen het geval te zijn, want alle 103 vermelde namen in deze bijlage zijn vet gedrukt. Als ware het uiteindelijk haastwerk, zijn enkele typefouten blijven staan: he2t huis (p. 95); Was in winter ... (p. 76); uitoeft-nen (p. 7); Is op een luchtfoto is tussen ... (p. 74). Zo ontbreekt er hier en daar een punt aan het einde van een zin. Bij een verwijzing naar een kaart van 1857 wordt [1] in plaats van [4] aangegeven (p. 74); De verbindingsweg tussen en Arnhem ... (p. 76). De beschrijving van een jachtstoet langs de Gietensche Flessen slaat quasi op het erbij afgebeelde schilderij, maar die afbeelding is kennelijk later gekozen omdat het bedoelde schilderij mogelijk niet beschikbaar was. Ik heb soms moeite gehad bij een beschrijving van een detail op een kaart dit detail ook daadwerkelijk te vinden, maar dat is misschien spijkers op laag water zoeken. Wat jammer is, dat de kaarten niet duidelijker in kartobibliografische zin benoemd zijn. Na enig zoeken achterin is van de meeste kaarten wel te achterhalen, waar ze te vinden zijn, maar ik miste toch, zeker in een boek dat zo de nadruk legt op kartografie, gegevens over de schaal en dergelijke details. Als bijlage is een speciale topografische kaart (Emmen 2005) van het gebied van de Hoge Veluwe opgenomen, echter zonder schaal aanduiding (maar deze is 1:25.000).

Het is, al met al, een prettig leesbaar werk geworden, met veel gevoel voor plaatselijke bijzonderheden. In mijn geval lag het 'gewoon' in de boekhandel, en dat is een teken dat deze uitgave voor een algemeen publiek bruikbaar geacht wordt, hetgeen ook de bedoeling van de schrijvers is geweest.

Henk Deys

Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum (1570-1641): Characteristics and Development of a Sample of On Verso Map Texts / Marcel

Peter René van den Broecke. - Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap; Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht, 2009. - 304 p. - Netherlands Geographical Studies 380; ill., CD-ROM. - ISBN 9789068094237. - prijs € 30,- inclusief verzendkosten.

Marcel van den Broecke heeft zijn stempel reeds onuitwisbaar gedrukt op Ortelius-onderzoek via een reeks artikelen en zijn onschatbare handboek uit 1996 *Ortelius Atlas Maps: An Illustrated Guide*. In het hier besproken boek richt hij zijn aandacht op de achterkant van de kaart, namelijk op de teksten die op de achterkant van die kaart gedrukt zijn in alle edities van het *Theatrum*. Hij vat dit onderwerp samen in 2008 in een artikel in het tijdschrift *Imago Mundi* (60:2:202-210), maar hij richt zich hier op een gedetailleerd onderzoek uitgevoerd op een steekproef van tien kaartteksten door de taal, inhoud, bronnen en hun relatie tot de kaart zelf waarvan zij de achterzijde vormen te analyseren, en door ze te vergelijken met teksten in atlanten van Ortelius' tijdgenoten en opvolgers.

De tien teksten die de auteur heeft gekozen verschaffen een goed beeld van het *Theatrum* wat betreft geografisch gebied, chronologie van publicatie en staan vergelijking toe tussen moderne versus historische teksten: Afrika,

Schotland, Lage Landen, het meer van Como, Hongarije, Noordelijke Landen, Rusland, Zuid-Oost Azië, Sicilië, en Griekenland (de laatste twee zijn historische kaarten uit het *Parergon*). Hij presenteert en analyseert zijn tien gekozen teksten in Engelse vertaling, maar de begeleidende CD bevat alle tekstvarianten in alle talen, en ook afbeeldingen van de kaarten zelf. Zo vinden we voor de Afrika-kaart 29 originele tekstafbeeldingen in het Latijn, Nederlands, Duits, Frans, Spaans, Engels en Italiaans, elk in hun eigen druk. Zoals Van den Broecke uiteenzet in zijn bovengenoemde *Imago Mundi*-artikel, schreef Ortelius twee tekstversies ('templates') voor de meeste van zijn teksten: ten eerste een 'wetenschappelijke' versie die gebruikt werd in alle Latijnse edities, en daarnaast een tweede, eenvoudiger versie voor gebruik in edities met 'volkstalen'. Een nogal gecompliceerd (maar volstrekt logisch) systeem van invoeringen in accolades wordt toegepast om alle veranderingen vast te leggen in elk van de genoemde talen. Aldus verschaft het boek voor de tien gekozen teksten in feite een 'variorum' editie.

Een bondig vierde hoofdstuk analyseert welke tekstblokken er op de kaart zelf voorkomen, vergelijkt deze met de verso teksten en concludeert dat ze grotendeels onafhankelijk van elkaar zijn en verschillen in de informatie die zij bevatten.

Hoofdstuk 5 is gewijd aan 'kenmerken, ontwikkelingen en transparantie van de vertaalde teksten'. De taak die Van den Broecke zich stelt, is kortweg om 'vergelijkbare teksten in verschillende talen' ten opzichte van elkaar inzichtelijk te maken. Een resultaat is dat 'wetenschappelijke' teksten de neiging hebben te groeien in de tijd, terwijl volkstaal teksten geen groei vertonen. Het is duidelijk dat Ortelius verschillende lezers voor deze verschillende tekstversies voor ogen had, hetgeen niet eerder is gerapporteerd. Ook blijkt uit Van den Broeckes analyse dat het aantal verwijzingen naar bronnen groeide met elke nieuwe wetenschappelijke editie, en niet zo'n beetje: de teksten van de 1570 Latijnse editie vermeldt bijna 100 bronnen, de 1595 Latijnse editie, (de laatste die tijdens zijn leven verscheen) telt bijna 250 bronnen.

Het laatste en langste deel van dit hoofdstuk bestudeert de aard van de

vertalingen, waarbij de taalkundige techniek van 'verschil-maat' wordt gebruikt om de mate van transparantie tussen alle woorden en uitdrukkingen vast te stellen die verondersteld worden ongeveer hetzelfde te betekenen. Van den Broecke concludeert hieruit dat 'de meeste vertalingen een redelijke poging vertegenwoordigen om van Ortelius' Latijnse originele wetenschappelijke of de Nederlandse volkstaalvoorbeelden de betekenis, zo niet de vorm in vertaling te handhaven.'

Hoofdstuk 6 biedt een analyse van de bronnen die vermeld worden door Ortelius in de verso teksten. De resultaten werpen een helder licht op de breedte en diepte van Ortelius' belezenheid, het belang dat hij hechtte aan teksten, hun beschikbaarheid in de zestiende eeuw, en de accuratesse van Ortelius' vermelding van die teksten. Ik beken verrast te zijn te lezen dat, onder andere, 'de bibliotheek die Ortelius tijdens zijn leven opbouwde een van de grootste privé-bibliotheken was, niet alleen van Antwerpen maar waarschijnlijk van heel Noordwest Europa'. Het laatste hoofdstuk vergelijkt Ortelius' teksten met die van concurrenten en tijdgenoten, en concludeert dat zijn teksten op unieke wijze autoriteit en informatie uitstralen.

Nadat ik zojuist 'The nature of maps' had gelezen van Denis Wood en Jon Fels, geheel gewijd aan twintigste-eeuwse kartografie, heb ik een nieuw soort van waardering voor wat zij een 'para-map' noemen, gedefinieerd als 'alles dat een kaart omvat en er uitbreiding aan geeft als uitdrukkingsmiddel'. Van den Broecke's verzorgde en nauwkeurige analyse verschaft een prachtig model voor toekomstige analyses van de 'para-map' in historische context.

Robert W. Karrow Jr.
The Newberry Library, Chicago.

Overgenomen uit *Imago Mundi* 62.1 (2010) pagina 116-117, met toestemming van de redactie van *Imago Mundi* en de auteur.
Vertaling: redactie Caert-Thresoor

Bijzonder Onderzoek: Een ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht /

onder redactie van Marco van Egmond, Bart Jaski en Hans Mulder. - Utrecht: Universiteitsbibliotheek Utrecht, 2009. - 272 p.: ill. in kleur. - ISBN 9789040076572. - prijs € 29,95

Naar aanleiding van haar 425-jarige bestaan heeft de Universiteitsbibliotheek Utrecht (UBU) eind 2009 dit mooi uitgevoerde boek uitgegeven. Onderverdeeld in vier thema's - 'Utrecht en de wereld', 'Op zoek naar God', 'Hemel en Aarde' en 'Lichaam en geest' - passeren in 36 artikelen diverse bijzondere handschriften, oude drukken en kaarten uit de collecties van de UBU de revue. Bijzonder aan de artikelen is dat ze niet vanuit het oogpunt van de bibliothecaris of conservator zijn geschreven, maar juist de gebruikers van de collectie, de onderzoekers, aan het woord laten. Door voor dat standpunt te kiezen is de redactie er in geslaagd een goede indruk te geven van de grote diversiteit die de Bijzondere Collecties van de UBU kenmerkt.

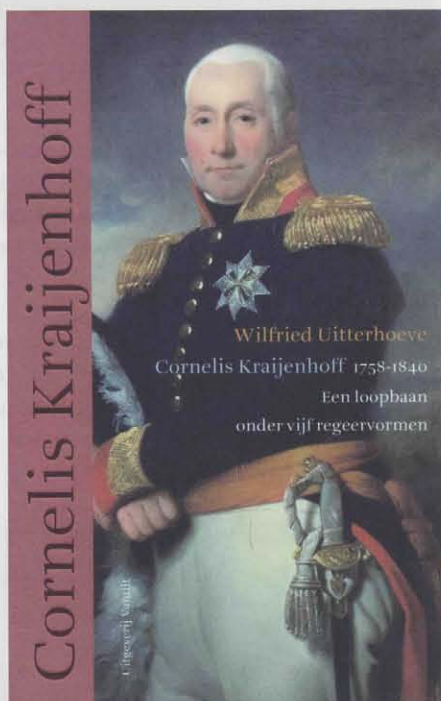
Negen van de opgenomen artikelen hebben in min of meerdere mate een historisch-kartografisch onderwerp. Naast de geschiedenis van de Utrechtse kaartencollectie als onderdeel van de UBU, komen acht duidelijk afgebakende onderwerpen aan bod. De ene keer speelt de kaartencollectie een bescheiden, ondersteunende rol, zoals in het artikel over Gerrit Moll, wiens kaartenverzameling de kern van het Utrechtse kaartenbezit vormt. Een andere keer staan kaarten en atlanten uit de Utrechtse collectie in

de schijnwerpers, zoals in de artikelen over de Utrechtse delen van de Braun en Hogenbergs *Civitates orbis terrarum*, over sterrenkundige drukken en in de artikelen over specifieke kaarten zoals een prekadastraal kaartje van Oegstgeest en de kaart van de Slaperdijk bij Veenendaal.

Alle artikelen hebben een omvang van maximaal acht pagina's, gaan vergezeld van een korte literaturopgave en zijn rijk geïllustreerd, waardoor het boek een ideale publicatie vormt om in fases te lezen of door te bladeren. Het siert de UBU dat ze de volledige inhoud van het boek via http://boek425.library.uu.nl/digitaal_beschikbaar_stelt.

Gijs Boink

Cornelis Kraijenhoff 1758-1840: Een loopbaan onder vijf regeervormen / Wilfried Uitterhoeve. - Nijmegen: Vantilt, - 471 blz. - ISBN 9789460040139. - prijs: € 27,50

De naam van Krayenhoff is binnen de historische kartografie vooral bekend vanwege de grote overzichtskaart van Nederland, die hij vervaardigde door middel van triangulatie. Daarmee was hij na Jacob van Deventer de eerste die een landsdekkende kartering uitvoerde. Krayenhoff was echter veel meer dan kartograaf. Hij behaalde een doctorsgraad in de wijsbegeerte en in

de medicijnen. Alvorens zich met waterstaatkunde, topografie en vestingbouw bezig te houden, werkte hij als arts en natuurkundige. In het leger werkte hij zich op tot luitenant, was stadscommandant in Amsterdam en werd Minister van Oorlog. De periode waarin Krayenhoff leefde was zowel uiterst interessant als complex. Krayenhoff diende de natie onder vijf overheden: onder de stadhouder, de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland, het Franse keizerrijk en het Koninkrijk der Nederlanden. Hoe kan zo'n man zijn hoge posities blijven behouden na een machtswissel? Onder meer op deze vraag probeert Wilfried Uitterhoeve een antwoord te geven in zijn onderhoudende biografie over Krayenhoff, waarop hij in 2009 is gepromoveerd. Uitterhoeve schetst het beeld van een zeer ambitieuze man met een lastig karakter en een groot eergevoel. Toch krijgt de auteur niet echt de vinger achter de persoon Krayenhoff. Dit is onder meer te verklaren door een gebrek aan bronnen: de belangrijkste bron is een egodocument. Uitterhoeve geeft zelf al aan dat dit het beeld van Krayenhoff sterk doet vertroebelen.

Op de kartografische werkzaamheden van Krayenhoff wordt uiteraard wel ingegaan, maar erg diepgaand is dit niet. Waarschijnlijk zullen kenners op het gebied van waterstaat en vestingbouw dezelfde kritiek hebben. Dit is niet erg, omdat dit ook niet de bedoeling is van deze biografie.

Wat het boek echter zeer interessant maakt, is het tijdsbeeld wat geschetst wordt. De politieke ontwikkelingen gaan rond de eeuwwisseling van de achttiende naar de negentiende eeuw bijzonder snel. Parallel daaraan stijgt de bewustwording van de nieuwe natie snel. Uitterhoeve slaagt erin deze ingewikkelde ontwikkelingen helder en prettig leesbaar weer te geven. In dat opzicht is dit boek een prima startpunt voor een studie naar de Nederlanden in genoemde periode. Op een diepgravende studie over de kartograaf Krayenhoff zullen we echter moeten wachten.

Elger Heere

Inzendingen voor deze rubriek aan:
Gijs Boink, Nationaal Archief,
Verzameling Kaarten en Tekeningen,
Postbus 90520, 2509 LM Den Haag
E-mail: gijs.boink@nationaalarchief.nl

Varia Cartographica

Studiedag Nederlandse kartografie in en rond de Franse Tijd

Op vrijdag 26 november 2010 houdt de GIN-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie een studiedag in het gebouw van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. Thema zal zijn 'Nederlandse kartografie in en rond de Franse tijd'.

Tweehonderd jaar geleden, in 1810, werd het Koninkrijk Holland opgeheven en ingelijfd bij het Franse Rijk, om in 1813 met het binnenhalen van Willem I daarvan weer los te komen. Daarmee werd de basis gelegd voor het Koninkrijk der Nederlanden. Met de kartografie in verband staande figuren en instanties als Krayenhoff, Maaskamp, het huis Covens & Mortier en het Depot Generaal van Oorlog vormen bekende bakens in dat onrustige tijdsgewricht. Precies op de plek waar de studiedag gehouden wordt werd in 1806 het Depot Generaal van Oorlog gevestigd, de bakermat van de officiële topografische kartering van Nederland. Ook kreeg de negendelige factice atlas *Atlas der Neederlanden*, een bijzonder object in de Bijzondere Collecties, in die periode zijn beslag. Voor het omvangrijke digitaliserings-, restauratie- en facsimileringsproject ervan, dat van 2010 tot 2013 zal duren,

zal de aftrap gehouden worden. Een mini-expositie over het werk van de firma Covens & Mortier en demonstraties inzake de digitalisering en restauratie van de *Atlas der Neederlanden* zullen de studiedag opluisteren.

Regelmatige bezoekers van de WGK-studiedagen zullen binnenkort een uitnodiging / programma ontvangen.

Info: j.w.h.werner@uva.nl, mhameleers@stadsarchief.amsterdam.nl of op de GIN-website <http://www.geo-info.nl> en *Atlas der Neederlanden*: <http://atlasderneederlanden.blogspot.com/>.

Tentoonstelling 'Typisch een polder! Inrichting en vormgeving van laag-Nederland'

Naar aanleiding van het verschijnen van de Polderatlas van Nederland organiseert het Nieuw Land Erfgoedcentrum te Lelystad tot 31 oktober 2010 de tentoonstelling 'Typisch een polder!'. Nederland staat vooral bekend als 'land van polders'. Dat is ook niet zo gek, want ons land telt zo'n 3.900 polders, wat neerkomt op ongeveer de helft van het polderoppervlak van Europa.

Een polder is een laaggelegen gebied waarbij de waterstand kunstmatig op peil wordt gehouden, bijvoorbeeld door middel van een gemaal. Ze zijn vaak goed herkenbaar aan hun uiterlijk: het zijn vlakke gebieden met een landschap dat zich kenmerkt door open ruimtes en veel rechte lijnen. In de tentoonstelling 'Typisch een polder!' wordt aan de hand van maquettes en historische kaarten uitgelegd wat de verschillen zijn tussen een polder, een aandijking en

een droogmakerij. Te zien is dat in verschillende periodes met verschillende technieken en organisaties polders werden gemaakt en hoe natuur, techniek en kunst ook nog eens binnen een polder nauw met elkaar verweven zijn.

Meer informatie vindt u op de website van het Nieuw Land Erfgoedcentrum: <http://www.nieuwlanderfgoed.nl>.

**Tentoonstelling 'Strait Through:
from Magellan to Cook & the Pacific',
Firestone Library, Princeton, tot 2 januari 2011**

De tentoonstelling 'Strait Through: from Magellan to Cook & the Pacific' heeft de geschiedenis van de ontdekking en verkenning van de Stille Oceaan tot onderwerp. Aan de hand van zeldzame oude kaarten en originele gedrukte reisverslagen van de belangrijkste Europese ontdekkingsreizigers, wordt een overzicht van de zich in de 250 jaar na de ontdekking van de Straat Magellaan langzaam uitbreidende kennis van het Pacifisch gebied geboden. Een verscheidenheid aan kaarten, waaronder de eerste gedrukte kaart van de Stille Oceaan (1540), decoratieve kaarten van de Straat Magellaan uit 1635 en de eerste Engelse kaart van Australië (1744), is te zien op deze expositie.

De tentoonstelling gaat vergezeld van een rijk geïllustreerd boek over de geschiedenis van de verkenning van de Stille Oceaan. Hiervan is tevens een internet-versie gemaakt: deze vindt u op http://libweb5.princeton.edu/visual_materials/maps/websites/pacific/entrance.html.

De Firestone Library's Main Gallery is geopend op weekdagen van 9 tot 17 uur en 's weekends van 12 tot 17 uur.

Meer informatie vindt u op <http://www.princeton.edu/~rbsc/exhibitions/main.html>.

**Symposium Zeeuwse
kaartenmakers van de VOC**

Op zaterdag 20 november 2010 zal in het Arsenaaltheater te Vlissingen een symposium gehouden worden over Zeeuwse kaartenmakers van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Deze studiedag wordt georganiseerd door de Werkgroep Cultuur Historie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en de Vereniging voor Zeegeschiedenis. Het programma zal ondermeer bestaan uit een vijftal lezingen over de VOC, navigatie en maritieme kartografie in de zeventiende en achttiende eeuw. Daarnaast zal een bezoek aan het nabijgelegen Zeeuws Maritiem muZEEum plaatsvinden voor de tentoonstelling over de Zeeuwse kaartenmakers van de VOC. Over deze tentoonstelling was bij het ter perse gaan van deze Varia helaas nog geen nadere informatie beschikbaar.

Voor meer informatie over en inschrijving voor het symposium kunt u een e-mail sturen naar: wchzeeland@gmail.com.

Land en Water. Week van de Geschiedenis, 16 t/m 24 oktober 2010

De Week van de Geschiedenis is een jaarlijks terugkerend landelijk evenement. Ieder najaar organiseren honderden musea, archieven en andere culturele instellingen speciale tentoonstellingen en activiteiten rond een wisselend thema. In 2010 is dat Land en Water. De Week van de Geschiedenis vindt plaats van 16 t/m 24 oktober. De Nacht van de Geschiedenis is op 23 oktober.

Wie aan Nederland denkt, denkt aan water. Aan de strijd tegen en op het water. Aan de imposante Oost-Indiëvaarders, fluitschepen en

haringbuizen. Aan windmolens en polders. Aan dijken en havens. Aan Zuiderzee, Waddenzee, IJsselmeer en Noordzee. Aan Rijn, Maas, Lek, Merwede en IJssel. En wie aan water denkt, denkt aan Nederland. Aan laag land. Leefbaar laagland. Een ingericht en geordend land, want Nederland is een door de mens geschapen milieu: 'Wij zijn een volk van verkavelingen' en 'God schiep de wereld, maar de Nederlanders maakten Nederland'.

De Week van de Geschiedenis is daarom gewijd aan Land en Water. Aan het gemaakte Nederlandse landschap, de

Deltawerken en de Afsluitdijk, klimaatverandering en waterschappen, maar ook aan de polder als inspiratiebron voor de Hollandse politieke cultuur, het landschap als schildergenre en de indamming van water als metafoor voor de beteugeling van overdaad en driften. Ook meer mythische zaken doen mee: water als bondgenoot én bedreiging, land(schap) als zinnebeeld van Hollandse opgeruimdheid én schoonheid. En natuurlijk land en water als vermaak of moderner gezegd, als leisure ... het pootjebaden en spelevaren, het wandelen en kamperen.

Vanzelfsprekend zullen bij de verschillende presentaties en tentoonstellingen die in het kader van de Week van de Geschiedenis worden georganiseerd ook de nodige kartografische documenten aan bod komen. Zo kunt u op 16 oktober, Landelijke Archievendag, een kijkje nemen achter de schermen van de Nederlandse archieven.

Meer informatie vindt u op <http://www.weekvandegeschiedenis.nl/programma>.

24th International Conference on the History of Cartography: 10 t/m 15 juli 2011 te Moskou

In de Russische Staatsbibliotheek te Moskou zal van zondag 10 t/m vrijdag 15 juli 2011 de 24^e International Conference on the History of Cartography (ICHC) gehouden worden. Het overkoepelende thema luidt 'Multiculturalism in the History of Map Making'.

Onderdelen hiervan zullen zijn:

1. Kartografische ontmoetingen: verkenning en kartering;
2. Staat, kaarten en samenleving;
3. Innovatie en traditie in de kartografie van de Verlichting;
4. Kartering van het Heilige;
5. elk ander aspect van de geschiedenis van de Kartografie.

Tijdens de conferentie zullen verschillende tentoonstellingen georganiseerd worden. Tevens zal na de conferentie de mogelijkheid bestaan aan twee excursies deel te nemen.

Meer informatie vindt u op
<http://www.ichc2011.ru>

Plattegrond van Moskou uit Braun en Hogenbergs *Civitates Orbis Terrarum*, 1575.

'Maps and Society': lezingen aan het Warburg Institute te Londen. Programma tot medio 2011

Als vanouds wordt in de komende periode een serie lezingen op het gebied van de geschiedenis van de kartografie georganiseerd door Tony Campbell (voorheen Map Library, British Library), Catherine Delano Smith (Institute of Historical Research) en Alessandro Scafi (Warburg Institute).

De bijeenkomsten zullen worden gehouden aan het Warburg Institute, University of London, Woburn Square, London WC1H 0AB vanaf 17.00 uur.

De toegang is gratis en iedereen is welkom. Na afloop wordt er voor een verfrissing gezorgd. Inlichtingen: info@tonycampbell.info (Tony Campbell) of +44 (0)20 8346 5112 (Catherine Delano Smith).

4 november 2010

Professor Adrian Seville (formerly City University, London):

'Cartographic Race Games in Europe: Entertainment, Education - or Influence?'

2 december 2010

Professor Meg Roland (English Literature and Writing, Marylhurst University, Oregon):

'The Compost of Ptolemy and the Gosson Map (1600/1623?): English Geographic Thought and the Early Modern Print Almanac'

20 januari 2011

Gillian Hutchinson (National Maritime Museum, Greenwich):

'The First Two Centuries of Mercator Projection Sea Charts: Positioning the Practitioners, Leaving the Ships at Sea?'

17 februari 2011

Emeritus Professor Roy Bridges (Department of History, University of Aberdeen):

'Cartography and Credulity: Mapping the Sources of the Nile since 150 AD'

3 maart 2011

Dr John Montague (Royal Irish Academy, Dublin):

'London 1747 and Dublin 1756: John Rocque's Capital City Maps'

31 maart 2011

Tom Harper (Maps, British Library):

'A Window on the World: Maps in the European Schoolroom in the Nineteenth and Twentieth Centuries'

5 mei 2011

Dr Diarmuid Scully (School of History, University College, Cork):

'Mapping the Farthest Western lands: Gerald of Wales on Ireland and English Imperium in the Twelfth Century'

26 mei 2011

Professor Emeritus P. D. A. Harvey (Department of History, University of Durham):

'Local Maps in Medieval Europe. The Last Twenty Years'

Samengesteld door Peter van der Krogt
(peter@vanderkrogt.net) en Martijn Storms
(m.storms@library.leidenuniv.nl)

Zie ook:
<http://cartography.geo.uu.nl/journals>

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Boer, Arnoud de, 'Processing old maps and drawings to create virtual historic landscapes.' *e-Perimtron* 5,2 (2010): 49-57. - gebruikt o.a. Cruquius' kaart van Delfland als voorbeeld.

Dauwe, Jozef, *Dendermonde in beeld: Iconografie van de stad (13de eeuw - 1914)*. Dendermonde, 2010. - 847 blz. - Geen ISBN.

Emaus, Roeland, 'Kaart van het bisdom Utrecht: wetenschappelijke waarde van de oudste gedrukte kaart van Nederland.' *Caert-Thresoor* 29,2 (2010): 35-43.

Kampen, Aad M. van, 'Halfscheidpaal HALFWEG'. *Geo-Info* 7-5 (2010): 4-11

Komedchikov, Nikolay, 'De Russische vertaling van de tekst van de Mercator-Hondiusatlas uit 1613.' *Caert-Thresoor* 29,2 (2010): 44-47.

Missel, Liesbeth, 'Kaarten, luchtfoto's en tuinontwerpen in Bibliotheek Wageningen UR.' *Caert-Thresoor* 29,2 (2010): 52-53.

Mol, J.A. (Hans), HISGIS Groningen. Opzet, verrijkmogelijkheden en prioriteiten. Leeuwarden: Fryske Akademy, 2010 [rapport, m.m.v. P. Kooij, M. Duijvendak & Th. Spek].

Ormeling, Ferjan, 'Günter Schilders *Monumenta Cartographica Neerlandica* VIII: een kaartgebruiksanalyse.' *Caert-Thresoor* 29,2 (2010): 48-51.

Schans, René van der, 'Lang leve de kadastrale hulpkaart. 150 jaar ruimtelijke geschiedenis versnipperd?'. *Geo-Info* 7-5 (2010): 36-39.

Schilder, Günter, & Hans Kok, *Sailing for the East: History & Catalogue of Manuscript Charts on vellum of the Dutch East India Company (VOC), 1602-1799*. - 't Goy-Houten: HES & de Graaf, 2010. - (Onderzoeksprogramma Explokart, Utrechtse Historisch-Cartografische Studies; 10). - 707 blz. - ISBN 978-90-6194-260-3.

Vangheluwe, Daniel, Kik de Nooijer, Rogier Knaepen & Johan Biemans, *Bergeijk in kaart: historische geografie en toponymie, verkenning van grondbezit en grondgebruik, vanaf de middeleeuwen tot onze tijd*. Bergeijk: Stichting Eicha, 2009. - 740 blz. - ISBN 978-90-74567-02-2. - € 49,95.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

BIMCC Newsletter 37 (mei 2010)

Renteux, Jean-Louis, 'Vancouver' (blz. 10-11).

Lyon, David Roderick, 'How Monaco evolved on old maps, plans and charts' (blz. 12-15).

Renteux, Jean-Louis, 'The Principality of Monaco on the original map of the county of Nice by Pierre Joseph de Bourcet (ca. 1748)' (blz. 16-19).

Leenders, Eric, 'Baedeker's old guidebooks' (blz. 20-21).

e-Perimtron 5,1 (2010)

On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>

Tolias, George, 'Maps printed in Greek during the Age of Enlightenment, 1665-1820' (blz. 1-48).

e-Perimtron 5,2 (2010)

Boer, Arnoud de, 'Processing old maps and drawings to create virtual historic landscapes' (blz. 49-57).

Chías, P., & T. Abad, 'The nautical charts of the Spanish Mediterranean coasts in the 18th and 19th centuries: digital methods to compare the cartographical techniques of the main European Navies' (blz. 58-74).

Bročić, Pejo, Ivana Kordić, & Emin Sarajlić, 'Archives of nautical charts and publications, HHI museum in its formative stage' (blz. 75-87).

Montaner, Carme, & Rafael Roset, 'Impact of the internet users on the Map Library of Catalonia access collections' (blz. 88-96).

Gercsák, Gábor, & Mátyás Márton, 'New terminology of differentiating digital facsimiles' (blz. 97-102).

Livieratos, Evangelos, 'A variant of Rigas Velestinlis Version-A Charta: The Kapesovo copy' (blz. 103-106).

Imago Mundi 62,2 (2010)

Roberts, Sean, 'Poet and 'World Painter': Francesco Berlinghieri's *Geographia* (1482)' (blz. 145-160).

Dekker, Elly, 'Caspar Vopel's Ventures in Sixteenth-Century Celestial Cartography' (blz. 161-190).

Bower, David I., 'Saxton Manuscript Maps and Surveys Not Described by Evans and Lawrence' (blz. 191-204).

Olson, Kory, 'Maps for a New Kind of Tourist: The First *Guides Michelin France* (1900-1913)' (blz. 205-220).

Van Duzer, Chet, 'A Northern Regue of the Monstrous Races: Asia on Waldseemüller's 1516 Carta Marina' (blz. 221-231).

Olivová, Lucie, 'A Map of the Chinese Imperial Summer Resort Discovered in a Czech Museum' (blz. 232-238).

Buisseret, David, 'Charles Boucher of Jamaica and the Establishment of Greenwich Longitude' (blz. 239-247).

IMCoS Journal 121 (Summer 2010)

Young, Richard, 'Fishing & Fine Architecture: Greenwich and its past association with mapping' (blz. 7-11).

Reinhartz, Dennis, 'Alexander von Humboldt: His earliest surviving maps of New Spain' (blz. 13-18).

Pool, Jeremy, 'Spitsbergen: Early exploration and mapping' (blz. 35-42).

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlassen
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda
Telefoon: 076 560 44 00
Mobiel: 06 532 994 10
E-mail: dieter.d@planet.nl
www.plantijnmaps.com

Dat Narrenschip

Grote collectie landkaarten
en topografische prenten- en boeken

Specialisatie:

- IN- EN VERKOOP:
- landkaarten van de Nederlanden:
17 en 7 provinciën;
 - landkaarten en prenten van Graafschap Holland;
 - Zeeland;
 - Utrecht;
 - overige provincies Nederland.

**Antiquariaat
Dat Narrenschip**

Turfkaai 11 (bij de bushalte!)
4331 JV Middelburg
telefoon
0118 674141
mobiel
06 28146967
e-mail
mail@datnarrenschip.nl

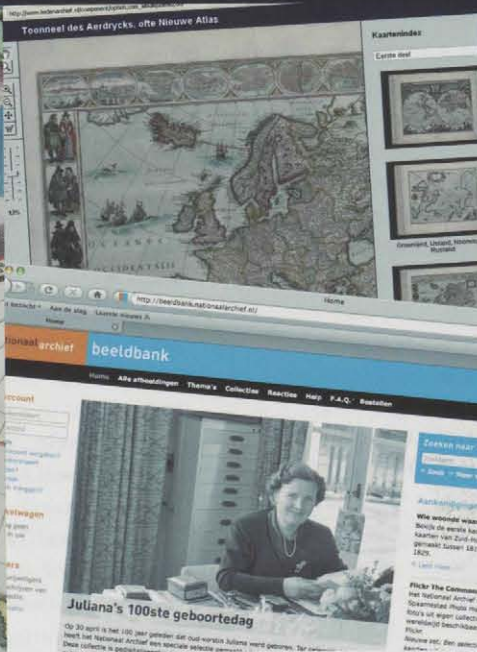
Openingstijden:
donderdag
10.00 - 21.00 uur
vrijdag
10.00 - 18.00 uur
zaterdag
10.00 - 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
Singel 315
1012 WJ Amsterdam
Geopend: zaterdag
10.30 - 17.30 uur

www.datnarrenschip.nl

PICTURA

Voor een compleet traject

Publiceren website webwinkel e-learning **Beheren** dataentry EAD-editing **Hosting**
duurzame digitale opslag database **Digitaliseren** schilderij foto boek kaart
document bouwtekening fiche microfilm film **Fotografie** interieur object 3D-shot

www.pictura-im.nl